

13 JANUARI 1971
56e JAARGANG
No. 2780

Rekentuig

Grappjes over de problemen die met de invoering van een computer gepaard gaan en over de fouten die het geavanceerde elektronische rekentuig soms maakt; gaan er doorgaans in als gesneden koek. Waarschijnlijk appelleren zij aan onze gevoelens van leedvermaak over de fouten die deze, vaak als onverbidelijke concurrent op de arbeidsplaats beschouwde, superrekenmachine kennelijk toch kan maken.

Een boekje als dat van Harvey Matusow, *Beest in bedrijf*¹, zal het dan ook ongetwijfeld goed doen. Veel grappjes over foutief geprogrammeerde computers, die daardoor soms krankzinnige resultaten opleveren; een handleiding om de zwakke plekken van de computer te kunnen ontdekken teneinde daardoor een effectieve guerilla tegen het ding te kunnen voeren; voorbeelden van brieven aan ondernemingen die een computer gebruiken; een verklarende, met de nodige grappjes gekruide² woordenlijst van computertermen; en tenslotte een formulier waarop men zich kan aanmelden als lid van het Internationaal Gezelschap tot Afschaffing van Elektronisch Rekentuig (The International Society for the Abolition of Data Processing Machines). Kortom een boekje dat zowel speculeert op onze, meestal door onwetendheid gevoede, vage onlustgevoelens over de maatschappelijke consequenties van „het ding”, als op onze lachlust. Dat laatste element overweegt echter duidelijk. Zo ziet kennelijk ook de uitgever het. Men mag althans niet van zo'n keurige uitgeverij als Elsevier aannemen dat haar oproep tot sabotage, vermeld in de brief waarmee het boekje ter recensie wordt gestuurd, ernstig is bedoeld: „Voor tegenstanders van de aanstaande volkstelling bevat dit boek uiteraard vele waardevolle tips”! Het boekje weerspiegelt hiermee dan ook de opvatting die bij de „nuchtere Hollander” overheerst: laten we maar eens hartelijk lachen om de krankzinnige aberraties waarmee de computer ons soms verrast; mits goed bediend is het echter een waardevol hulpmiddel³.

Het zou evenwel jammer zijn als de toch ook in dit boekje aanwezige ondertoon van ernst niet zou overkomen. Het is niet juist de computer alleen maar

als een soort overschatte telmachine te beschouwen. Het gaat hier ook om een filosofisch probleem, zoals bijv. blijkt uit de momenteel in ons land op gang komende discussie over het Big-Brother-aspect van de komende Volkstelling. De vrees voor toenemende maatschappelijke standaardisatie en uniformering als gevolg van de invoering van de computer hoort daar ook bij, zo ook de gevaren die eruit kunnen voortvloeien bij foutieve of nonchalante hantering op het hoogste politiek-militaire niveau. Zo vermeldt Matusow als anekdote (sic!) dat het incident in de golf van Tonkin, dat tot de escalatie in de Vietnam-oorlog leidde, wel eens een „vergissing” zou kunnen zijn geweest als gevolg van een elektronische interpretatiefout. En bepaald bitter is zijn conclusie aan het eind van een paragraafje over de computer in de oorlog: „De snelste manier voor de Verenigde Staten om zich uit Vietnam terug te trekken, zou misschien zijn de computers een maand lang uit te schakelen” (blz. 91).

Het mag dan waar zijn dat, zoals de tekst van een bordje in een IBM-kantoor vermeldt, de mens „langzaam, slordig, briljant” en een IBM „snel, accuraat, oerstom” zou zijn, wie garandeert ons dat slordig intellect het in de toekomst niet zal afleggen tegen accurate stupiditeit?

dR

¹ „Beest in bedrijf. Handleiding voor de guerilla tegen de computer”. Elsevier, Amsterdam 1970, 128 blz., met cartoons van Cornelis de Vries, f. 6,90.

² Voorbeeld: „LSD: a. het laatste symbool rechts van een getal of woor wordt aangeduid als 'last significant digit'; b. psychedelisch preparaat, dat soms de laatste toevlucht voor een programmeur betekent”.

³ Al is ook bij deze strikt zakelijke overweging reeds een vraagteken te plaatsen. Matusow zegt: „Alom hoort men opgeven over de hoeveelheid tijd die de computer bespaart — hoe hij in enkele minuten kan verrichten waar duizenden mensen maanden voor nodig zouden hebben. Maar heeft u er weleens bij stilgestaan dat 50 mensen 200 jaar dag en nacht zouden moeten werken om dezelfde hoeveelheid fouten te maken die een elektronische computer in maar twee seconden kan maken” (blz. 28).

Inhoud

Rekentuig	25
Drs. L. Hoffman:	
Regionale inkomensverdeling ..	26
Dr. F. Rogiers:	
1971: onzeker economisch jaar voor België	27
Drs. A. Peper:	
De overgangsjaren van de Nederlandse arbeidsverhoudingen	28
Drs. H. Evers:	
Bankwezen Nederlandse Antillen: belangrijke structuur- veranderingen (II)	36
Mededelingen	39, 43
Magazien	41
Prognoses	42
Boekennieuws	44

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiters

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Regionale inkomensverdeling

De meest gebruikte maatstaf om de welvaart tussen de landen te vergelijken is het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking. Dit is een beperkte maatstaf omdat we in gedachten moeten houden dat de welvaart meer bestanddelen kent, zoals werkgelegenheid, inkomensverdeling, stabiliteit van het inkomen, milieu enz. Om de regionale welvaartsverschillen op te sporen zou men al deze bestanddelen moeten analyseren. Het zal duidelijk zijn dat dit onmogelijk is in deze korte notitie, vandaar dat ik mij beperk tot de regionale inkomensverdeling.

Vanaf 1952 publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek regelmatig hierover gegevens. De eerste publikatie dateert van 1952 en bevat gegevens over 1946; de laatste verscheen onlangs met gegevens over 1965¹. Deze publikaties bevatten voornamelijk statistieken over het aantal belastingplichtigen en inkomen naar inkomensklassen per gemeente, per economisch-geografisch gebied en per provincie. De lezer kan nagaan dat in 1965 Bloemendaal de rijkste en Megen (NB) de armste gemeente in Nederland was.

Om werkelijk belangrijke feiten over de regionale inkomensverdeling te vermelden zou men eens kunnen gaan kijken naar de ontwikkeling van de inkomens per belastingplichtige in de vier windstreken van Nederland vanaf 1946. In de onderstaande tabel heb ik daarom de gemiddelde inkomens per belastingplichtige in de jaren 1946, 1958 en 1965 vermeld in het Noorden, Oosten, Westen en Zuiden van ons land. De rijkste regio was steeds het Westen. De armste regio was in 1946 het Oosten en in 1958 en 1965 het Noorden.

Alleen het Westen kende voor deze jaren een inkomensniveau per belastingplichtige dat hoger lag dan voor geheel Nederland. Het is interessant na te gaan of de inkomensverschillen tussen deze regio's kleiner zijn geworden. Om dit te berekenen zou het inkomen in de arme regio's meer moeten toenemen dan in de rijke regio's. Dit blijkt nauwelijks het geval te zijn. Het rechterdeel van de onderstaande tabel laat dit zien, door het inkomen per belastingplichtige als indices te geven met 1946 = 100. Alleen het Oosten groeit iets sneller. De groei van het inkomen per belastingplichtige blijft in het Noorden en Zuiden van Nederland achter bij de groei van geheel Nederland, gerekend vanaf 1946. Wordt echter 1958 als uitgangsjaar genomen dan groeien het Noorden, Oosten en Zuiden iets sneller dan het Westen en geheel Nederland.

Inkomen en groei van het inkomen per belastingplichtige (in guldens, lopende prijzen)

Regio	1946	1958	1965	Indices 1965	
				1946 = 100	1958 = 100
Noorden	1.978	4.666	7.676	388	165
Oosten	1.916	4.781	7.827	409	164
Westen	2.267	5.522	8.942	394	162
Zuiden	2.039	4.762	7.927	389	166
Nederland	2.135	5.150	8.407	394	163

Zoals alle statistieken moeten ook de hier vermelde cijfers met de nodige voorzichtigheid worden gehanteerd. Het zou wel eens mogelijk kunnen zijn dat een andere regionale indeling tot andere uitkomsten en conclusies leidt. Kijken we alleen naar de provincies dan zien we dat Friesland in 1965 de provincie was met het laagste inkomen per belastingplichtige, terwijl gerekend vanaf 1946 de groei van dit inkomen in Friesland, Noord-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg achter bleef bij de groei van dit inkomen in geheel Nederland. In 1965 was de rangorde van de provincies naar grootte van het inkomen per belastingplichtige: Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht, Zeeland, Limburg, Groningen, Gelderland, Noord-Brabant, Overijssel, Drente, Friesland. Alleen de eerste drie provincies hadden een inkomensniveau per belastingplichtige dat hoger lag dan dat van Nederland. Desondanks is het toch zinvol de regionale indeling naar windstreken te gebruiken omdat dit ook in de regionaal-economische politiek van de overheid wordt gedaan.

Geconcludeerd kan daarom worden dat alle maatregelen die getroffen zijn om de economische achterstand van enkele regio's in Nederland weg te werken in 1965 nog niet hadden geleid tot een opvallende regionale inkomensnivellering.

L. Hoffman

¹ „Inkomensverdeling 1965, Regionale Gegevens”, Den Haag 1970.

1971: onzeker economisch jaar voor België

Het jaar 1969 was voor de Belgische economie — en voor praktisch alle volkshuishoudingen van West-Europa trouwens — buitengewoon gunstig. 1970 blijkt het minder goed gedaan te hebben; de groei wordt geraamd op 5,3 à 5,5% in volume en ongeveer 9,5 à 9,8% in waarde, tegenover 6,5% in vaste prijzen en 10,3% in lopende prijzen voor 1969. De vastgestelde vertraging in het groeiritme moet worden bekeken in het licht van de restrictieve maatregelen, die werden genomen in België en in de overige EEG-landen om de oververhitting tegen te gaan en de minder gunstige nevenverschijnselen, die gepaard gaan met een sterke groei, af te zwakken. Maar toch blijkt de prestatie beter te zijn dan oorspronkelijk voorzien. Inderdaad, men verwachtte begin 1970 in de EEG-landen een sterkere vertraging van de groeivoet, gelet op de genomen en in het vooruitzicht gestelde maatregelen. De vraag kan dan ook worden gesteld of de voorziene uitwerking dezer instrumenten van economische politiek werd overschat, ofwel of de maatregelen aan effectiviteit hebben ingeboet. Ligt het soms niet aan de onvoldoende coördinatie, zowel op nationaal als op internationaal EEG-vlak?

Het is duidelijk dat de sterkste impuls voor de Belgische groei in 1969 gegeven werd door de buitenlandse vraag (+ 15,6% in volume en 21,1% in lopende prijzen) en in de tweede plaats door de binnenlandse bestedingen, voornamelijk dan in het tweede semester. In 1970 kwam de stimulans weliswaar ook van de exportbedrijvigheid (die in constante prijzen

met ongeveer 11% steeg), maar toch in sterkere mate van de binnenlandse vraag, en inzonderheid van de vaste investeringen, die in volume met ongeveer 10% en in waarde met 16% blijken toegenomen te zijn.

Deze investeringsactiviteit zal zich vermoedelijk nog een tijdlang doorzetten in 1971, tenzij bepaalde investeringsprojecten zouden worden uitgesteld of herzien, wat t.a.v. de half-lange termijn evenwel niet wenselijk zou kunnen zijn.

Indien een groot gedeelte van de spanningen die men waarnam of vreesde, werden verzacht en andere werden weggevoerd door de genomen maatregelen, blijken nog ernstige bekommernissen de aandacht te trekken. Deze zorgen zijn trouwens grotendeels gemeenschappelijk voor de Europese Gemeenschap. Inderdaad, het is opvallend dat de economische ontwikkeling en problemen sinds een aantal jaren een versterkt parallelisme beleven. Vandaag de dag zijn het de prijzen- en kostenbewegingen die een gemeenschappelijke bezorgde blik uitlokken. Niettegenstaande de voor 1971 verwachte vertraging van de groei, blijft de prijzenontwikkeling „het” probleem. Ook in België!

Zal de kruipende inflatie leren lopen? In de hoofdsteden van de Europese landen vreest men blijkbaar van wel, maar het is de bedoeling om de anti-oververhittingsmaatregelen te behouden, te verstevigen en er andere specifieke instrumenten van prijzen- en inkomenspolitiek aan toe te voegen. Deze zullen waarschijnlijk tot gevolg hebben dat de economische

---

De redactie van ESB prijst zich gelukkig een Belgische „columnist” te hebben gevonden, wiens beschouwingen vanaf heden regelmatig op deze pagina zullen verschijnen. Dr. F. Rogiers is eerste adviseur van het Bureau voor Economische Programmatie te Brussel en docent aan de Rijksuniversiteit te Gent.

---

groei verder zal worden afgeremd, opdat scheeftrekkende spanningen in evenwichtiger banen zouden worden geleid.

Het gevolg voor de Belgische volkshuishouding, die even sterk ingespeeld is in de internationale handel als de Nederlandse en bovendien meer EEG-afgestemd, is een afzakken van de buitenlandse vraag, waardoor één stimulerend element van de economische groei zal ineenschrompelen. Vermoedelijk zal slechts een gedeelte van de exportactiviteit kunnen worden gecompenseerd door een verhoging van de binnenlandse vraag.

Als gevolg van het hoge werkgelegenheidsniveau en de versnelling in de stijging van lonen en wedden zal het beschikbare inkomen der gezinnen toenemen, waardoor op een verdere expansie van het particuliere verbruik mag worden gerekend. Maar deze toeneming wordt gedeeltelijk gecompenseerd door het restrictieve budgettaire beleid, waardoor de overheidsconsumptie minder snel zal groeien. Een positief element van ondersteuning vindt men in de vraag naar investeringsgoederen, zowel van de particuliere sector (met uitzondering van de woningbouw) als van de overheid. De investeringen van de overheid zouden met ongeveer 10% stijgen, maar de centrale overheid heeft een voorwaardelijke schijf van 20% voorzien, waardoor de totale toeneming eventueel tot ongeveer 18% zou kunnen worden opgevoerd.

De buitenlandse vraag is onzeker; fundamenteel is de binnenlandse vraag gunstig georiënteerd, maar wordt

De overgangsjaren van de Nederlandse arbeidsverhoudingen

DRS. A. PEPER*

Inleiding

Men maakt zich niet aan overdrijving schuldig, wanneer men de loonmaatregel, die de regering vorige maand door een sterk verdeeld Parlement zag aangenomen beschouwt als symptoom van de ernstigste crisis die Nederland in zijn naoorlogse arbeidsverhoudingen heeft gekend. Met de aanvaarding van de loonmaatregel is — daarover zijn de meeste commentatoren het wel eens — deze crisis geenszins opgelost. Er is een dermate grote vertrouwensbreuk ontstaan tussen de drie partijen die hier het meest direct bij zijn betrokken — regering, werknemers en werkgevers — dat weinigen een uitweg zien uit de impasse waarin de arbeidsverhoudingen nu zijn gekomen.

Over de noodzaak van het ingrijpen van regering en parlement lopen de standpunten sterk uiteen. Maar ook degenen die dit ingrijpen als onvermijdelijk zagen, zijn niet gerust op het effect ervan. Want de partijen — werkgevers en werknemers — die dit beleid in de praktijk gestalte moeten geven zijn het zo oneens, dat een loyale uitvoering — zeker op een iets langere termijn — nauwelijks verwacht mag worden.

Dat begon al voor de loonmaatregel er door was. Verschillende grote werkgevers lieten toen al weten dat zij de f. 400 — overeenkomstig de afspraken met de werknemersorganisaties — zouden doorberekenen in de lonen voor 1971. De regering moest in haar uiteindelijke

voorstel deze buitenparlementaire oppositie wel verwerken. Maar dat zat natuurlijk al in de „deal” die de regering met het Parlement wilde maken. Voor deze veronderstelling is niet zo veel politiek inzicht nodig. De wat gereserveerde ontvangst die de aankondiging van de loonmaatregel — een week voor het Kamerdebat — bij een aantal regeringsgezinde fracties ten deel viel, wees zonneklaar in die richting. Het Kamerdebat had daarom het nodige weg van een schimmenspel, zoals de GPV-er Jongeling het — in zijn charmante oprechtheid nog vragenderwijs — formuleerde.

De discussies die na aanvaarding van de loonmaatregel zijn gevoerd, weerspiegelen eveneens de al eerder genoemde impasse. Zij blijven — op een enkele uitzondering na¹ — steken in het voor of tegen de loonmaatregel, vooral gezien in het kader van de inflatiebestrijding. Naar mijn inzicht gaat het hier niet in de eerste plaats om een economisch probleem, maar is de structuur van onze toekomstige arbeidsverhoudingen in het geding. Over het terugdringen van de inflatie is bijna iedereen het wel eens. Slechts een nieuwe regeling van de arbeidsverhoudingen, welke nu

* De schrijver is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de sociologische faculteit van de Nederlandse Economische Hogeschool. Van zijn hand zijn ook meestal de bijdragen aan de „ESB”-rubriek Maatschappijspiegel.

overschaduwde door een andere factor van onzekerheid: de invoering per 1 januari 1971 van de BTW. De weerslag van deze „fiscale revolutie” op de gedragingen van de verbruikers en van de producenten in de verschillende stadia is een onbekende variabele in het model.

De prijzevolutie, mede of hoofdzakelijk ingevolge de BTW, moet tot waakzaamheid aansporen. Een globale toeneming van het binnenlands prijsniveau van 6% in 1971 mag als een optimistische mogelijkheid worden aanvaard.

Rekening houdend met deze elementen en factoren zou het groeiritme voor 1971 kunnen worden geraamd op 4% in constante prijzen en 10% tegen lopende prijzen.

Op het eerste gezicht zou dan ook kunnen worden gepleit voor een „ongewijzigde” economische politiek:

restrictief budgettair en kredietbeleid. Maar de vrees voor de prijsstijging zou onbezonnen additionele maatregelen kunnen uitlokken, die de reële groei sterker zouden aantasten dan wordt verwacht of gewenst. En het blijkt telkens lastiger te zijn het economisch leven te stimuleren dan af te remmen. Het verdient derhalve aanbeveling de Belgische prijzenstijging, maar dan exclusief BTW, af te meten tegen de bewegingen van het prijsniveau in het buitenland. Een lichte graad van inflatie moet niet onmiddellijk worden beschouwd als gevaarlijk. Een quasi-stabiel prijspeil met tragere economische groei en verhoogde werkloosheid, dus zwakkere welvaarts- en welzijnstoename, is wel ongezonder.

fors ontregeld zijn, kan de basis leggen voor o.m. een meer effectieve inflatiebestrijding. Ik ben van mening dat het patroon van onze arbeidsverhoudingen de laatste jaren zo sterk is veranderd, dat het denken over en het voorstellen van een nieuwe structuur hoge prioriteit dient te hebben. Een terugvallen in het oude patroon — zoals regering, Parlement en werkgevers nu hebben gedaan — is tot mislukken gedoemd. Om deze stelling kracht bij te zetten, zal ik proberen — in hoofdlijnen — aan te geven welke structuur gedurende het overgrote deel van de naoorlogse periode kenmerkend is geweest voor de arbeidsverhoudingen, welke veranderingen daarin zijn opgetreden en tot welke nieuwe structuur deze veranderingen waarschijnlijk aanleiding zullen geven.

Het integratiemodel in de arbeidsverhoudingen

Het is al vele malen geschreven — en hoeft derhalve hier niet uitgebreid te worden herhaald — dat de arbeidsverhoudingen in ons land zeer harmonieus zijn geweest. Dat kwam tot uitdrukking in een zeer nauwe samenwerking tussen werkgevers, werknemers en de centrale overheid². Ook in het geringe aantal werkstakingen dat ons land heeft gekend. Buitenlandse onderzoekers, werknemers- en werkgeversdelegaties kwamen hier op bezoek om een studie te maken van de wijze waarop wij onze arbeidsverhoudingen hadden geregeld. Zij waren gewend aan wat hardere verhoudingen tussen de partijen in het arbeidspolitieke spel³.

Gebruiken we de term integratie voor de karakterisering van de naoorlogse arbeidsverhoudingen, dan is een nadere opvulling van deze — op zich weinig zeggende — term noodzakelijk. In mijn opvatting verwijst de term integratie naar de grote mate van overeenstemming (consensus) die er bij partijen bestond over de doelstellingen van de sociaal-economische politiek. Deze bestond — gehavend als wij uit de oorlog waren gekomen — uit de wederopbouw van onze nationale economie. Dit betekende weer — met de ervaring van de crisisjaren nog vers in het geheugen — het streven naar volledige werkgelegenheid. Daarvoor was nodig — gesteund door inzichten van Keynes en in ons land van o.a. Tinbergen — dat overheid en bedrijfsleven zich met alle kracht moesten inzetten voor een definitieve ombouw van onze volkshuishouding van een handelsstaat naar een industriestaat.

Het was na de oorlog niet moeilijk de gemeenschappelijkheid van de doelstellingen van werkgevers, werknemers en overheid te onderkennen. Weliswaar betekende dit niet dat zij uitsluitend bij elkaar „op schoot zaten”, wel dat de discussies en onderhandelingen — bij grote overeenstemming over de doeleinden — zich concentreerden rond de middelen. Harde middelen — zoals van werknemerszijde de werkstaking — pasten niet in dit patroon; zij passen in een patroon waar de belangentegenstellingen duidelijker geprofileerd zijn. Daar was — bij zo veel dat moest worden op- en uitgebouwd — het algemeen belang niet mee gediend. Het algemeen belang is een sleutelterm voor de eerste 20 jaren na de oorlog.

Het is in dit verband van belang na te gaan vanuit welke bronnen de maatschappelijk integratieve krachten gevoed werden. De meest belangrijke bron was na de oorlog *extern* van aard (externe integratie). Het was

de Duitse bezetter die onze samenleving een externe bindingskracht meegaf. Een dergelijk, van buiten komend, bindmiddel heeft tot gevolg dat belangentegenstellingen die in elke samenleving aanwezig zijn, op de achtergrond komen. De externe integratie, die sociaal-politiek de rooms-rode kabinetten mogelijk maakte, leverde op het sociaal-economische vlak de nauwe samenwerking op tussen werknemers, werkgevers en regering, o.m. tot uitdrukking komend in het systeem van algemene loonrondes. De nasleep van de Duitse bezetting lag hier in de objectief aantoonbare noodzaak het land economisch weer op te bouwen (wederopbouwideologie). Zo bevorderen in oorsprong *extern*-integratieve krachten de interne integratie in een samenleving. De periode van wederopbouw heeft een vijf tot tien jaar in beslag genomen. In het sociaal-politieke veld heeft de al kort na de oorlog optredende koude oorlog (externe integratie) eveneens sterk integrerend gewerkt.

Met dit alles wil uiteraard niet gezegd zijn dat de Nederlandse samenleving alleen door boze machten van buiten de grenzen bijeen werd gehouden. Beperken we ons tot het sociaal-economische terrein, dan zijn de aanzetten tot de naoorlogse samenwerking tussen werkgevers en werknemers al ruim voor de oorlog gegeven⁴. De verzuilde structuur van onze samenleving droeg er verder toe bij dat de samenwerking — bij het

---

¹ Prof. Dr. W. Albeda heeft voorgesteld de SER te laten adviseren over het beleid en de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers te laten plaatsvinden in de Stichting van de Arbeid (zie „ESB” van 25 november 1970, blz. 1143). Mijn bezwaar hiertegen is dat er te veel dubbelrollen in voorkomen. Onderhandeling en advies zijn niet uit elkaar te houden; werkgevers en werknemers ontmoeten elkaar zowel in de SER als in de SvdA. In zijn felle kritiek op de linkse partijen en de vakbeweging in een artikel in „Het Parool” (17 december 1970), geschreven vers na het loondebat, reduceert Prof. Dr. J. Pen het probleem van de „industrial relations” tot dat van de inflatiebestrijding. Daarop is weer kritiek gekomen van Prof. Dr. A. Heertje, die opmerkte dat de overheid in haar uitgavenpatroon ook wel iets zou kunnen bijdragen tot de inflatiebestrijding, en van Drs. J. M. den Uyl, die het vraagstuk terecht uit de beperkte sfeer van de inflatiebestrijding haalde. Daarop heeft Prof. Pen weer gereageerd. Zo gaat dat in discussies (zie „Het Parool” van resp. 19, 23 en 29 december 1970).

² Een uitstekend overzicht bij John P. Windmuller: „Arbeidsverhoudingen in Nederland”, Utrecht/Antwerpen 1970.

³ Zie voor de term „arbeidspolitieke spel” de openbare les van J. H. Buijer: „Partijen en strategieën in het arbeidspolitieke spel”, Rotterdam 1966. In deze beschouwingen is een belangrijke kritiek gegeven op de gegroeide arbeidsverhoudingen en wordt al gedacht in termen van het coalitiemodel, waarop ik verder in mijn bijdrage zal terugkomen (vooral blz. 16 e.v.).

⁴ Zie A. A. van Rhijn: „Arbeider of medewerker?”, Assen 1969, m.n. blz. 24-41; eveneens M. Broekmeyer en I. Cornelissen: „Arbeidersraad of ondernemersstaat”, Amsterdam 1969, blz. 99-178.

sterk gescheiden houden van de respectieve achterbannen — vooral aan de top van de zuilen tot stand kwam⁵. Daarin past ook het centralistische loonoverleg. Naast krachten van extern-integratieve aard, zijn natuurlijk de intern-integratieve krachten, zoals een gemeenschappelijke sociaal-culturele en politieke geschiedenis, van grote betekenis. Wel kan men zeggen, dat het beeld dat Nederland na de oorlog van zichzelf heeft gevormd, door de externe integratie op een overtrokken wijze in de richting is geduwd van grote eenheid, geringe verschillen in de visie op de inrichting van de samenleving, evenwichtigheid, e.d.

Institutioneel en organisatorisch vond de integratie rond de doelstellingen van het sociaal-economisch beleid (en daarin van de arbeidsverhoudingen), haar neerslag in instellingen als de Stichting van de Arbeid, de Stichting van de Landbouw en de wet op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO-1950). Vooral de laatste ordening is een schoolvoorbeeld van maatschappelijke regulering, waarin belangrijke tegenstellingen tussen groeperingen worden ontkend. De PBO stamt uit de corporatieve staatsleer, waarin belangentegenstellingen volstrekt ondergeschikt zijn aan het uiteindelijke — meestal in theologische termen geformuleerde — doel van de maatschappelijke ordening. In het toporgaan van de PBO, de Sociaal-Economische Raad, zijn regering, werkgevers en werknemers gelijkelijk vertegenwoordigd, waarbij het recht van vertegenwoordiging aan bepaalde, met name genoemde, organisaties wordt verleend. Dat daardoor slechts een deel van de werknemers en werkgevers wordt vertegenwoordigd, is een „schoonheidsfout”, die echter formeel geen afbreuk vermag te doen aan de pretentie en bevoegdheden van de PBO en SER. De publiekrechtelijke ordening heeft totaliteitsaanspraken op het terrein dat onder haar regime valt. Dat vloeit voort uit haar uitgangspunt, c.q. ideologie, nl. dat er een hoge mate van consensus bestaat over de doelstellingen van het beleid. Zij die dit standpunt niet delen, zien het verkeerd; door onderwerping aan het PBO-regime zullen zij ervaren welk een groot goed hun deelachtig is geworden. De SER krijgt in deze ordening een aantal, bij de wet geregelde, belangrijke taken te verrichten. Staatsrechtelijk krijgt de SER een plaats toegewezen, die fraai illustreert hoe ook op het hoogste niveau de consensus over de doelstellingen van de sociaal-economische ordening wordt geïnstitutionaliseerd.

Deze constructie dwingt — door de bij de wet geregelde, dus gedwongen, advisering aan de regering — tot zo eenstemmig mogelijke adviezen te komen; gedurende lange tijd na de oorlog is dat ook in feite het geval geweest. De SER is daarom naar zijn aard geen onderhandelingsorgaan, maar een instelling waar in gemeen overleg de *instrumentering* van het beleid wordt bepaald. De grote invloed die de SER-adviezen hebben, is te verklaren uit de belangrijke plaats die de SER (en PBO) in ons staatsrechtelijke bestel is toegekend.

De uitholling van het integratiemodel

Hoewel de laatste tijd — vooral uit de kring van de vakbeweging — geluiden te beluisteren vallen waarin een zekere twijfel wordt uitgesproken over de bruikbaarheid van de structuur van de gegroeide arbeidsverhoudingen, is de uitholling van die structuur al veel

vroeger van start gegaan. De crisis in de arbeidsverhoudingen, die men nu kan constateren, is niet het gevolg van een tijdelijk niet goed functioneren van het integratiemodel. De crisis gaat verder en raakt het wezen van die structuur. Zij is het gevolg van een in de loop der jaren in gang gezet proces van ontbinding, waarvan de resultaten zich nu opstapelen. De factoren die verantwoordelijk zijn voor het ontbindingsproces zijn — ieder voor zich — wel bekend, maar nauwelijks met elkaar in verband gebracht, en daarom niet geïnterpreteerd als een wezenlijke uitholling van het integratiemodel. Het zoeken naar een nieuwe structuur voor onze arbeidsverhoudingen moet nog beginnen. Laat ik een aantal belangrijke factoren noemen.

Daar is in de eerste plaats het wegvallen van de extern-integratieve krachten (Duitsland, koude oorlog), die tegen het eind van de jaren '50 valt te constateren. De wederopbouw en de ontwikkeling naar een industriestaat — die ook los van de Duitse vernielingen noodzakelijk was, maar er extra door werd gestimuleerd (een combinatie dus van externe en interne integratie) — zijn dan voltooid. Sterker nog: de Nederlandse samenleving begint de trekken aan te nemen van een „welfare state”.

Nederland valt inmiddels terug op zijn intern-integratieve krachten. Deze zijn vooreerst — door de traagheid en doorwerking van eenmaal bestaande (overleg-)structuren — zo sterk dat een rustig klimaat in de arbeidsverhoudingen gehandhaafd kan blijven. Toch zijn er al aanwijzingen dat Nederland zijn langste tijd als „sociaal paradijs” heeft gehad⁶. Ik noem hier in de politieke sfeer het afbreken van de rooms-rode samenwerking in 1958: In het sociaal-economische veld beginnen we in 1959 met een vrijere loonvorming. Vergeleken met de stringente centrale loonrondes, kon men — met de maatstaven van toen — van een zekere doorbreking van de tot dan toe gevoerde loonpolitiek spreken. Weliswaar kwam deze nieuwe loonvorming in feite toch neer — het beruchte gemillimeter — op een soort centrale loonrondes⁷. Maar een aantal jaren daarna wordt het overleg aan de top — want daarin was nog weinig veranderd — geconfronteerd met een loonexplosie (1963/1964), aangestoken door „wilde” stakingen. In deze „wilde” stakingen wordt op grote schaal geparticipeerd door georganiseerden. De vakbeweging stuit, niet voor het eerst maar nu wel heel

⁵ A. Lijphart: „The politics of accomodation”, Berkeley 1968.

⁶ De socioloog H. Hoefnagels baarde in 1961 veel opzien met zijn artikel in de „Sociologische Gids” (8e jrg., blz. 274 e.v.): Nederland een sociaal paradijs? Zijn aanval op o.m. het gemillimeter in de loonpolitiek kreeg krachtige bestrijding uit het georganiseerde bedrijfsleven, een aanwijzing dat Nederland nog erg rustig was in die tijd. Toch is het artikel te beschouwen als een eerste symptoom van een wijzigend sociaal-politiek klimaat in ons land.

⁷ In kort bestek een goed overzicht van de naoorlogse loon- en vakbondsproblematiek bij A. F. van Zweeden: De weg naar de vervreemding, in „NRC/Handelsblad”, 24 december 1970.

duidelijk op een stuk onvrede in de eigen achterban. De „schuld” kon niet meer uitsluitend worden afgeschoven op de ongeorganiseerden, communisten of andere raddraaiers. De relatie met en beheersing van de anders zo trouwe achterban begint feilen te vertonen.

Zonder hier alle gebeurtenissen na 1963 op te sommen⁸ — de belangrijkste feiten zijn bekend — kan gesteld worden dat in de volgende jaren de vakbeweging aan een proces van heroriëntatie is begonnen, dat nog steeds aan de gang is en waarvan de hoofdzaak bestaat uit een poging de relatie met de eigen en potentiële achterban te herstellen. De vakbeweging is bezig — en daar zijn heel wat wilde stakingen voor nodig geweest — haar positie als belangenbehartiger van werknemersbelangen duidelijker te profileren. De inzet voor het eigen belang van de werknemers en niet het op voorhand heilig verklaarde en vage nationale of algemene belang, krijgt een sterker accent. De filosofie wordt meer en meer, dat duidelijke belangenbehartiging voor de leden vanuit een eigen visie op de ontwikkeling van de volkshuishouding een beter uitgangspunt is om — in confrontatie en overleg met andere belangengroeperingen (werkgevers) — te ontdekken wat nu dit algemeen belang concreet inhoudt. Na het uitbreken van de Rotterdamse havenstaking heeft zich bijv. het voor de Nederlandse vakbeweging unieke verschijnsel voorgedaan, dat de bonden zich — op basis van duidelijke eisen — op voorhand achter stakingen hebben geplaatst. Indicatief is ook dat de staking als uiterste middel weer in het arsenaal van middelen van de vakbeweging is opgenomen. Al is — eveneens indicatief, maar dan voor de weinig strijdbare houding van de vakbeweging in het verleden — het stakingsrecht nog steeds niet geregeld. De staking tegen de loonmaatregel van de regering — 15 december jl. — is het meest recente voorbeeld van een strijdbare opstelling van de vakbeweging. Vroeger was staking een vies woord; de bonden deden toen hun uiterste best dit middel te disqualificeren. De feitelijke uitsluiting die vele werknemers na de oorlog heeft getroffen door bedrijfssluitingen heeft op deze wijze eindelijk haar pendant gekregen in de werkstaking. Beide zijn soms onvermijdelijk.

De veranderingen die in de sociale werkelijkheid van de arbeidsverhoudingen zijn op te merken, kunnen uiteraard niet zonder gevolgen blijven voor het institutioneel-organisatorische bouwwerk dat is opgetrokken om deze verhoudingen te regelen. De organisatorische vormgeving van de arbeidsverhoudingen is tenslotte een middel, dat bedoeld is zo goed mogelijk aan te sluiten op de feitelijke omstandigheden.

Zoals al is opgemerkt, is de PBO met aan de top ervan de SER het belangrijkste middel om de grote lijnen in de arbeidsverhoudingen vast te leggen. Daarnaast hebben — vanuit dezelfde integratiegedachte opgezet — de Stichting van de Arbeid en het College van Rijksbemiddelaars gedurende bepaalde perioden na de oorlog een belangrijke rol gespeeld.

De idee die aan de PBO ten grondslag ligt — er zijn geen werkelijke belangentegenstellingen; door overleg regelen van de overblijvende tegenstellingen en regeling van het sociaal-economisch gebeuren in de eigen bedrijfstak — heeft in ons land nauwelijks een duurzame voedingsbodem gevonden. Al bij de start van de PBO zat de mislukking ingebouwd, omdat de wet bevoegdheden gaf voor de ordening van een gehele

bedrijfstak, terwijl maar een deel van de bedrijfsgenoten (werkgevers en werknemers) zich via hun organisaties min of meer vrijwillig met een dergelijke ordening kon verenigen. Deze vanuit de top opgelegde structuur werd door een ander deel terecht als dwangconstructie ervaren.

Hoewel de wet verregaande mogelijkheden biedt tot regeling van de eigen bedrijfstak, zien we dat van die mogelijkheden meestal maar een spaarzaam gebruik wordt gemaakt. Voorts zien we dat, waar de PBO enigermate redelijk functioneert, het gaat om bedrijfstakken met een ambachtelijk karakter (midden- en kleinbedrijf) of met een sterk van het overheidsbeleid afhankelijke positie (landbouw). Dat is niet zo verwonderlijk omdat het corporatisme als staatsstelsel is ontstaan in half- of heel-feodale maatschappijen, die economisch in een ambachtelijk-agrarisch stadium verkeerden. Het PBO-jasje is — afgezien nog van alle politieke bezwaren die men als democraat tegen het corporatisme kan inbrengen — te krap voor een industriële maatschappij.

Men zoekt bijv. tevergeefs in PBO-land naar een schap voor de chemische, elektrotechnische of olie-industrie⁹. De eenheid van belangen, die in ambacht en landbouw nog wel zijn te ontwaren, ligt hier wat moeilijker. Het verschil in belangen tussen werkgevers en werknemers in deze moderne industrieën is wat gemakkelijker op te merken. Deze bedrijfstakken laten zich niet persen in het wat bedompte, nationalistisch getinte, PBO-pand. En zelfs de tegen de overheid aanleunende landbouw heeft haar moeilijkheden met de uitbouw van de PBO-mogelijkheden. In een brochure van het Landbouwschap¹⁰ kan men bijv. lezen dat er een bescheiden gebruik gemaakt is van de verordenende bevoegdheden. Zij zijn voornamelijk gebruikt op technisch-agrarisch terrein. Economische verordeningen zijn er niet¹¹. Het uitvoeren van het beleid van de regering (medebewind) — dat ook in de PBO-formule is opgenomen — komt helemaal niet uit de verf. „Het valt te begrijpen dat het Landbouwschap niet zit te springen om nog meer medebewindstaken te krijgen. Het is geen dankbare taak, want (mijn cursivering-BP) het gaat om nuttige, maar bepaald niet voor iedereen dankbare regelingen.”¹² Enfin, het Landbouwschap voelt zich kennelijk ook plezieriger bij een recht-toe-recht-aan belangenbehartiging, wat men in de praktijk dan ook met veel overgave doet¹³. De paar nare klussen (verordening, medebewind) beperkt men tot het uiterste.

⁸ Zie Windmuller, a.w., blz. 338-371.

⁹ Uitvoerder bij G. H. Scholten: „De Sociaal-Economische Raad en de ministeriële verantwoordelijkheid”, Meppel 1968, bijv. blz. 540.

¹⁰ „Landbouwschap - organisatie, doelstelling, werkwijze”, Den Haag 1970, blz. 18.

¹¹ Idem, a.w., blz. 19.

¹² Idem, a.w., blz. 21.

¹³ Idem, a.w., blz. 28-31. Het „groene front” weet heel goed wat belangenbehartiging is. Men heeft er zelfs — heel modern — een speciale Stichting voor Public Relations Land- en tuinbouw voor in het leven geroept. Gebruikmakend van unieke gemeenplaatsen brengt men zijn waren aan de man. Een fraai voorbeeld levert het zgn. „Groenboek”, Den Haag 1970. Voor de fijnproevers, de blz. 7-11, 73-75.

Als toporgaan van de PBO heeft de SER tot nu toe nog het meest bevredigend gefunctioneerd. Maar er zit nogal wat logica in de gedachte dat wanneer aan de „basis” (de bedrijfsschappen, produktschappen) de PBO nauwelijks tot ontwikkeling is gekomen, ook het toporgaan, dat vanuit dezelfde gedachte is gecöncipieerd, om dezelfde redenen voor de bijl zal gaan. Dat het nog niet zo ver is, heeft verschillende oorzaken.

In de eerste plaats sloot de tot voor enkele jaren centraal geregelde loonvorming goed aan bij de centrale en overkoepelende functie die de SER in het sociaal-economische bestel is toebedacht. De „toppen” van de partijen ontmoeten elkaar daar regelmatig, m.a.w. het ligt voor de hand dan ook daar deze centrale vraagstukken te regelen, c.q. voor te bereiden. In de tweede plaats is de regering staatsrechtelijk gehouden de SER op alle mogelijke terreinen om advies te vragen, alvorens tot maatregelen te besluiten. Dat geeft de SER een machtige plaats in de voorbereiding van de sociaal-economische politiek. Tenslotte is niet zonder belang het feit dat de SER — met al haar commissies waarin werkgevers en werknemers samenwerken — als sociale instelling mede gedragen wordt door een beperkt aantal mensen die door vele gemeenschappelijke ervaringen moeilijk afscheid kunnen nemen van de instelling als instelling. Een bekend verschijnsel!

Toch is ook de SER niet onberoerd gebleven door de veranderingen die zich, buiten het gebouw, in de arbeidsverhoudingen hebben voltrokken. De crisis is echter van recente datum. Het betrekken van duidelijk herkenbare stellingen door partijen in de SER — met als meest recente voorbeeld het SER-advies m.b.t. de loonmaatregel — heeft dit orgaan de laatste tijd meer het aanzien gegeven van een *onderhandelingsorgaan* dan van een samenwerkingsorgaan. Wanneer NVV en NKV vorig voorjaar het loonoverleg in de SER opzeggen n.a.v. de invoering van de Loonwet, dan past een dergelijk optreden in een onderhandelingsstructuur, bepaald niet in een samenwerkingsverband. Met dit uitreden werd de SER — op één van de centrale punten van zijn functioneren — lamgelegd. De crisis in de SER komt ook tot uitdrukking in de afnemende unanimiteit van de adviezen die hij uitbrengt. Nog belangrijker dan dit gebrek aan unanimiteit — dat kwam vroeger ook wel voor — zijn de consequenties, nl. uittreding, non-participatie, die er nu aan worden verbonden. Daarmee heeft de vakbeweging — zonder het zelf geheel te beseffen — de doodsteek toegebracht aan de SER. Dat men het niet beseft blijkt wel uit de opmerking van de heer Kloos (NVV) in zijn dankwoord als vice-voorzitter van de SER, waarin hij constateerde „dat aan het werk van de raad een dimensie is toegevoegd: de SER is een soort overleg- en onderhandelingsinstituut geworden. Daarmee zijn er ook spanningen in de raad gekomen. Gedurende de laatste weken is dat gevaar groter geworden.”¹⁴ Het blijkt ook uit het feit dat men de SER moeilijk kan wegdenken in onze arbeidsverhoudingen, m.a.w. dat de vakbeweging nog geen zicht heeft op een nieuw systeem.

De SER is het produkt van de integratieconceptie, dus van de idee dat er tussen de sociale partners overeenstemming bestaat over de belangrijke doelstellingen van de sociaal-economische ordening en politiek. Dat is nl. precies de reden dat de SER kort na de oorlog zo'n belangrijke staatsrechtelijke functie heeft meegekregen. Wordt de SER, zoals we hebben gezien, steeds

meer het toneel van onderhandelingen, waarbij o.m. de vakbeweging niet terugschrikt de SER zelve als speelbal in de onderhandelingen te gebruiken dan tast men de kern van zijn functie aan. Essentieel is in de PBO-gedachte, dus ook in de SER, dat de partijen voor de *volle honderd procent participeren*. Dat de SER als laatste — ná de schappen en de vele schappen die er niet gekomen zijn — niet bestand is tegen de veranderingen in de arbeidsverhoudingen verbaast slechts degenen (en dat zijn er nogal wat kennelijk) die de wordingsgeschiedenis van de PBO uit het oog hebben verloren. Naar hun aard zijn constructies als de PBO en SER statisch. Daarmee ontkennen zij de dynamiek die juist zo kenmerkend is voor een industriële samenleving.

De SER heeft er geen dimensie bijgekregen, zoals Kloos ten onrechte meent. Op zijn hoogst tijdelijk. De onderhandelingsfunctie die Kloos, gezien het gebeuren in het afgelopen jaar, voor ogen heeft staat haaks op de samenwerkingsfunctie die het kenmerk is van de SER. Eén van beide zal het loetje moeten leggen. Het duidelijkste bewijs hiervoor is wel dat de SER het laatste jaar — door non-participatie (een instrument uit het onderhandelingsarsenaal!) — nauwelijks werkelijk gefunctioneerd heeft. Je krijgt dan, om met Kloos te spreken, spanningen in de raad, die er (anders zou zijn opmerking overbodig zijn geweest) vroeger kennelijk niet of nauwelijks, en zeker niet van deze aard, waren.

Het is trouwens niet alleen de vakbeweging die het doodgraverswerk heeft verricht. De werkgevers en de regering hebben zich ook niet onbetuigd gelaten. De werkgevers niet omdat zij in tijden van spanningen op de arbeidsmarkt (en wanneer zijn die er niet geweest de laatste tien jaar?) bereid waren de positie van deze vakbeweging te ondermijnen door de in gemeenschappelijk overleg tot stand gekomen loonafspraken en CAO's, wanneer dat zo uitkwam, aan hun laars te lappen. De woorden zwarte lonen en koppelbazen moge hier een voldoende aanduiding zijn. De regering niet omdat zij — behaaglijk aanleunend tegen de SER-adviezen op sociaal-economisch terrein — heeft verzuimd (en door het bestaan van de SER daartoe niet is gestimuleerd) een eigen visie op en materiële verantwoordelijkheid voor de sociaal-economische politiek te ontwikkelen.

Deze drie partijen zijn alle verantwoordelijk voor de crisis die nu is ontstaan¹⁵. Zij zijn de weg ingeslagen van de vrije loonpolitiek zonder zich te realiseren dat men daaraan geen gestalte kan geven met een uit een voorbije periode stammend systeem van arbeidsverhoudingen. Bij een vrije loonpolitiek hoort een ander organisatorisch-institutioneel instrumentarium. Men kan het centraal overleg in de SER niet op gang brengen door een reisje naar het buurland Duitsland te maken om het functioneren van de „Konzertierte Aktion” te bestuderen. Hoe de „Konzertierte Aktion” werkt wist men natuurlijk wel; anders brengt een boek of wat

¹⁴ Zie het verslag in „NRC/Handelsblad”, 19 december 1970.

¹⁵ Ook P. A. de Ruyter kwalificeert de huidige situatie als een crisis. Zie „ESB”, 23 december 1970, blz. 1233.

artikelen wel uitkomst. Doel was meer om de geschonden persoonlijke verhoudingen wat op te poetsen; in de naïeve veronderstelling dat daardoor het overleg in de oude structuur wel weer op gang zou kunnen komen. Een structuur die eerder in de kern was aangetaast. Enfin, de functieveranderingen die de SER de laatste tijd te zien heeft gegeven — door organisatie-sociologen zo aardig omschreven als een „displacement of goals” — konden het reisje moeilijk tot een succes maken. De implicaties van de vrije loonpolitiek moeten naar mijn inzicht leiden tot een nieuwe structuur van de arbeidsverhoudingen. Een structuur waarin men vergeefs zal zoeken naar de SER, maar die betere garanties biedt voor een zekere ordening en beheersing van de „industrial relations” dan het willekeurige beleid waarvan we de laatste jaren getuige zijn geweest.

Het coalitiemodel in de arbeidsverhoudingen

Onze arbeidsverhoudingen bevinden zich in hun overgangsjaren. Pas enkele jaren is ervaring opgedaan met de vrije loonpolitiek, waarin dus aan de werkgevers en werknemers in de verschillende bedrijfstakken een grote vrijheid is gelaten om in onderling overleg tot de vaststelling van de arbeidsvoorwaarden te komen. Het centraal vaststellen van het precieze percentage waarmee de lonen mogen stijgen, behoort in principe tot het verleden. De centrale werkgevers- en werknemersorganisaties geven aan hun organisaties op zijn hoogst algemene richtlijnen mee. En in het samenwerkingsverband van de SER worden in de adviezen de economische mogelijkheden onderzocht. Dan is er nog het overleg tussen de SER en de regering.

Werkt men een dergelijk systeem van loonpolitiek consequent uit, dan komt men tot een structuur die het beste aangeduid kan worden met de term *coalitiemodel*. Kenmerken voor dit model is een strikte scheiding van verantwoordelijkheden. De drie partijen — werkgevers, werknemers en regering — leggen op basis van wat zij zien als hun belang eisen op tafel. Door onderhandelingen — en gebruik makend van middelen die lopen van de groene tafel tot de werkstaking en uitsluiting — probeert men tot overeenstemming over de arbeidsvoorwaarden te komen. In het coalitiemodel gaat men er van uit dat — gegeven de evidente noodzaak om uiteindelijk tot een oplossing te komen — partijen slechts tot een voor alle zo bevredigend mogelijke oplossing kunnen komen door vanuit een duidelijk eisenpakket te opereren. Het model — dat is essentieel — regelt de *onderhandelingsstructuur* tussen partijen.

Wat er inhoudelijk uit de onderhandelingen voortvloeit dient nageleefd te worden voor de periode waarvoor de overeenkomsten zijn aangegaan. Uit de onderhandelingen blijkt wel op welke punten partijen gemeenschappelijke belangen menen te hebben. Dat is niet, zoals in het integratiemodel, het uitgangspunt. De gemeenschappelijke verplichtingen zijn altijd van tijdelijke aard. De partijen staan gedurende de contractperiode garant voor de naleving van de overeenkomst. Het coalitiemodel is daarom beter toegesneden op de dynamiek in de arbeidsverhoudingen (en de samenleving), omdat het in de eerste plaats vanuit de eigen belangen de afweging van dit belang in relatie tot het algemeen belang onderneemt. De flexibiliteit van het model, die met de tijdelijkheid van de overeenkomst is gegeven, maakt het mogelijk dat die afweging een

volgende keer weer een andere inhoud kan krijgen¹⁶.

Het coalitiemodel past in de goede democratische traditie¹⁷, die inhoudt dat de verschillende maatschappelijke groeperingen door het articuleren en confronteren van hun wensen, in concurrentie en gebonden aan bepaalde spelregels, tot een compromis proberen te komen tussen het eigen en algemeen belang. Dit levert een duidelijke verantwoordelijkheidsstructuur op. Dat is met name van belang waar het de verantwoordelijkheid van de politieke overheid betreft. Deze bemoeit zich in dit model in principe niet met de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers. Wel formuleert zij — vanuit een verantwoordelijkheid die omvatter is dan de meer partiële van de onderhandelende partijen — de algemene principes van haar beleid. Op grond daarvan heeft zij het recht — wanneer het onderhandelingsresultaat dit beleid essentieel doorkruist — de resultaten te toetsen aan de inzichten van de organen (het Parlement, in het uiterste geval: verkiezingen) waaraan zij verantwoording schuldig is. De overheid doet er — om ingrijpen zoveel mogelijk te beperken — goed aan een soort bemiddelingsstructuur te introduceren voor gevallen, waarin de onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers volkomen vast zijn gelopen. Het coalitiemodel is, omdat het een onderhandelingsmodel is, een mengeling van samenwerking en conflict. Het coalitiemodel sluit een goede samenwerking tussen werkgevers en werknemers bepaald niet uit¹⁸, zelfs niet het opzetten van min of meer langdurige gemeenschappelijke projecten¹⁹. Hoe ver de samenwerking zal gaan en op welke terreinen zal van geval tot geval door beide partijen bekeken moeten worden.

De vrije loonpolitiek werkt duidelijk in de richting van een structuur als met het coalitiemodel wordt aangegeven. Onmiskenbaar is de tendens dat werkgevers,

---

¹⁶ Een nadere uitwerking van het coalitiebegrip bij Prof. J. A. A. van Doorn: „Organisatie en maatschappij”, Leiden 1966, blz. 239-250.

¹⁷ Zij het in de overwegend liberalistische, Schumpeteriaanse traditie. De dominantie hiervan in onze cultuur en ideologie maakt het de moeite waard deze ook verder uit te diepen. Zie J. A. Schumpeter: „Kapitalisme, socialisme en democratie”, Hilversum/Antwerpen 1967. Zie ook de handelseditie van J. L. Stassen's dissertatie, „Over democratie”, Rotterdam 1970.

¹⁸ In Noorwegen — waar een coalitie-achtige structuur aanwezig is — hebben werkgevers en werknemers onlangs ingestemd — zij het met de nodige moeite — met het voorstel van de regering tot eind 1971 een loonmatiging en prijsstop af te kondigen ter bestrijding van de inflatie. Zie „Aftenposten's Ukens Nytt”, 16 december 1970, blz. 2.

¹⁹ Het Noorse samenwerkingsproject m.b.t. de industriële democratie is daar een voorbeeld van. Zie F. E. Emery, Einar Thorsrud, Eric Trist: „Form and content in industrial democracy”, Assen/Londen 1969; en Einar Thorsrud en Fred E. Emery: „Mot en ny bedriftsorganisasjon”, Oslo 1969, blz. 9-19.

werknemers en ook de regering de laatste paar jaar meer en meer in de arbeidsverhoudingen participeren op basis van een geprononceerde belangenbehartiging²⁰. Onze „industrial relations” zijn „harder” geworden. Zij komen, zoals Windmuller opmerkt²¹, meer te lijken op het systeem van industriële verhoudingen dat in de meeste westerse geïndustrialiseerde democratieën wordt toegepast. Windmuller heeft volkomen gelijk wanneer hij stelt dat de ontwikkeling van de laatste jaren er een is geweest van „vermindering van de centralisatie en de overheidscontrole op het terrein van de verhoudingen tussen werkgevers en werknemers. Ik vind dit een gezonde ontwikkeling want hierdoor komt de verantwoordelijkheid te liggen bij de groepen die moeten leven met de uitkomst van hun akkoorden”²².

Het is om die reden tevens te begrijpen, dat de verantwoordelijkheden die de partners in de PBO en de SER op zich hebben genomen steeds meer als een last worden ervaren. De stemmen worden luider die een terugtrekken uit dit soort organen meer in lijn vinden met de vrije loonpolitiek²³. In de daarbij behorende arbeidsverhoudingen kán men zijn verantwoordelijkheid voor het „oude” patroon nooit waarmaken. De huidige formele structuur legt de partners in het overlég een verantwoordelijkheid op voor het functioneren van 's lands economie (ja, zelfs voor het gehele wel en wee van het vaderland) die men in *déze* vorm kennelijk niet meer wenst te dragen. Dit soort verantwoordelijkheid valt in een politieke democratie toe aan de regering en Parlement. Werknemers en werkgevers en niet te vergeten een slordige paar miljoen mensen die niet tot deze categorieën behoren, worden in die verantwoordelijkheid aangesproken als politiek handelende staatsburgers en niét in hun specifieke rol van werknemer, werkgever of bejaarde.

Het loondebat, en wat er aan vooraf is gegaan, heeft het falen van de oude structuur scherp aangetoond. Leverde vroeger — bij een grote mate van consensus over de doelstellingen — de collectieve verantwoordelijkheid van de drie partijen logischerwijs een vrij homogene verantwoordelijkheidsstructuur op, nu is deze omgeslagen in een ongekende diffuusheid. De regering zat met een verdeeld SER-advies, waarover de werkgevers en werknemers bereid waren buiten de SER een robbertje te vechten. En het ziet er niet naar uit dat de vrije loonpolitiek niet meer van die verdeelde adviezen zal opleveren. De kans is in die politiek (het coalitiemodel) in ieder geval groter dan in een centralistische loonpolitiek. En zeker is dat het geval in deze overgangsjaren, waarin de partijen — wel of niet bewust — zoekende zijn naar een nieuwe vormgeving van de arbeidsverhoudingen. Het afscheid nemen van het gegroeide, van dat waaraan men gewend is, zal inderdaad spanningen opleveren. Men zal moeten „indraaien” in de nieuwe verhoudingen.

Voor een regering zijn de zo sterk verdeelde SER-adviezen, die nu op tafel worden gebracht (en nog zullen worden gebracht), waardeloos. Dat noodzaakt regering en Parlement — eindelijk zou ik willen zeggen — een eigen verantwoordelijkheid voor het sociaal-economisch beleid te ontwikkelen. Tot nu toe hebben regering en Parlement niet zo verschrikkelijk veel anders gedaan dan, in hun gemeen overleg, de overeenkomsten in de SER te legaliseren. Door de SER in ons staatsbestel een zo belangrijke positie toe te kennen, hebben regering en Parlement hun politieke verant-

woordelijkheid op betreuenswaardige wijze uitgehold. De bewaking van het algemeen belang — de kern van de politieke functie — is na de oorlog nauwelijks tot ontwikkeling gekomen. Zij is voor een belangrijk deel overgedragen op een deelsector van onze maatschappij: het georganiseerde bedrijfsleven.

Nu de SER zijn oorspronkelijke functie niet meer kon vervullen, ontstond een politiek vacuüm. Niet gewend dit „gat” te vullen, begon de regering nogal ongericht politiek te bedrijven. Zo getuigt de „timing” en inhoud van de Loonwet (m.n. art. 8, waarin de regering de bevoegdheid wordt gegeven in te grijpen in individuele CAO's) van gebrek aan inzicht in de aard en consequenties van de vrije loonpolitiek. Weliswaar hield dit inzicht bij werknemers en, vooral, werkgevers ook niet over. Maar de vakbeweging had volkomen gelijk — gegeven een niet effectief prijs- en inkomensbeleid van de regering — in haar opvatting dat de Loonwet een motie van wantrouwen was tegen de vrije loonpolitiek en met name tegen de rol en het verantwoordelijkheidsgevoel van de vakbeweging daarin. Haar partner in de vrije loonpolitiek deed er nog een schepje bovenop door — plus royaliste que le roi — bij de eerste de beste moeilijkheden de vrije loonpolitiek de vrije loonpolitiek te laten en de zijde van de regering te kiezen.

De regering heeft met haar Loonwet ingegrepen op een moment dat met de vrije loonpolitiek nog maar een bescheiden ervaring was opgedaan en de partners moeizaam zochten naar vormen van overleg die op deze politiek het best zijn toegesneden. De Loonwet grijpt in wezen terug op een, door detailleringen overwoerd, centralistisch verleden. Het is — rustig uit-

---

²⁰ *Terugblikkend op de naoorlogse periode zegt Kloos: „Die beslissing van de vakbeweging om haar loonpolitieke autonomie uit handen te geven — hoe verklaarbaar ook onder de toenmalige abnormale omstandigheden — is achteraf bezien een beleidsfout geweest” (A. H. Kloos: „Het achterste van de tong”, Bussum 1969, blz. 88). En over de integratieconceptie: „Steeds duidelijker blijkt echter dat de grondgedachte van het corporatisme — waarvan onze PBO een afgietsel is —, namelijk het scheppen van samenwerkings- en bestuurlijke verbanden van kapitaal en arbeid, op een misverstand berust” (idem, a.w., blz. 94). Zijn scherpzinnige kritiek op de gegroeide structuur van onze arbeidsverhoudingen wijst m.i. in de richting van de coalitieconstructie (idem, a.w., blz. 94-105).*

²¹ *Windmuller (a.w., blz. 13-29, m.n. blz. 28) schetst in zijn voorwoord bij de Nederlandse vertaling in kort bestek op knappe wijze de veranderingen die zich de laatste jaren in onze arbeidsverhoudingen hebben voltrokken.*

²² *Windmuller, a.w., blz. 25/26.*

²³ *Mertens, voorzitter van het NKV, heeft zich na het loondebat in die zin uitgelaten, evenals de voorzitter van de bij het NKV aangesloten bond AVG, de heer Bastiaansen („Volkskrant”, 1 december 1970).*

gedrukt — niet slim om aan rechtsvorming te gaan doen op een moment dat verantwoordelijke partners, die het recht moeten realiseren, bezig zijn de juiste vormen te vinden²⁴. Nog afgezien van het feit dat de overheid in het BBA een middel had om in te grijpen. In het coalitiemodel van de arbeidsverhoudingen past een wetgeving, waarin de nadruk ligt op bemiddelingsprocedures bij vastgelopen onderhandelingen. Wanneer ook die op niets uitlopen — wat betekent dat werkgevers en werknemers zich onmachtig hebben getoond om van de toegekende vrijheid gebruik te maken (en die ze dan ook *tijdelijk* verspelen) — valt de verantwoordelijkheid om in te grijpen toe aan regering en Parlement. Een dergelijk ingrijpen heeft dan ook een veel sterker legitimatiebasis dan wanneer men, zoals nu, zich voortijdig bemoeit met het loonbeleid.

De vrije loonpolitiek en de daarmee gepaard gaande decentralisatie van de onderhandelingen behoren met de loonmaatregel van de regering niet tot het verleden. Vooral de vakbeweging zal de komende jaren een verdergaande decentralisatie — op bedrijfs- en bedrijfstakniveau — doorvoeren. Een vrije loonpolitiek laat zich niet effectief realiseren wanneer werkgevers en werknemersorganisaties op deze niveaus de geknakte relaties met hun respectieve achterban niet weten te herstellen. De Rotterdamse havenstaking heeft laten zien hoe ver het vakbondswerk — überhaupt het overleg over de loonvorming — af staat van de werknemers en ook van een deel van de werkgevers.

De vrije loonpolitiek betekent voor de drie partijen (en ik sluit mij in dit opzicht graag aan bij de opmerkingen die Windmuller hierover maakt):

a. Voor de *regering* „een zo spaarzaam mogelijk uitoefenen van de legale bevoegdheden . . . . en de bereidheid om tot op zekere hoogte industriële conflicten te tolereren”²⁵. Dit betekent in mijn opvatting tegelijkertijd dat de overheid een wetgeving zal moeten ontwerpen waarin bemiddelingsprocedures (bijv. een college van Rijksbemiddelaars-nieuwe-stijl) centraal dienen te staan;

b. „*Werkgevers* (mijn cursivering-BP) en hun organisaties op het niveau van de bedrijfstak moeten bereid zijn, een grotere last op zich te nemen voor effectieve relaties tussen werkgevers en werknemers dan ze tot nu toe moesten dragen”²⁶. Daaraan zou ik willen toevoegen dat werkgevers bereid moeten zijn in de bedrijven ruimte te geven aan vakbonds-activiteiten. In de CAO's moet een belangrijke plaats worden ingeruimd voor vertrouwensmannen van de organisaties in de bedrijven. De afsluiting van CAO's en een effectieve controle op de naleving ervan is nu in feite in handen buiten de bedrijven functionerende professionele vakbondsbestuurders. De CAO's moeten een zodanige inhoud krijgen dat de vertrouwensmannen in de bedrijven — na overleg met de mensen in de bedrijven van wie ze het vertrouwen hebben gekregen — op geregelde tijden en op eigen initiatief bezwaren en wensen m.b.t. het bedrijfsbeleid met de ondernemingsleiding kunnen bespreken. De dynamiek van het bedrijfsgebeuren die in geen enkele CAO — en zeker niet de huidige — volledig is vast te leggen, vereist het soort CAO dat voldoende speelruimte geeft om op die dynamiek (nieuwe technieken, andere tarieven, inkrimping productie, onverwachte gebeurtenissen, e.d.) te reageren. Daarvoor dienen in de CAO's bepaalde procedures te worden opgenomen, terwijl aan de vertrouwensmannen bepaalde

faciliteiten moeten worden verleend, opdat zij dit werk goed kunnen uitvoeren.

c. De centrale *werknemersorganisaties* „zullen moeten inzien dat hun rol in gedecentraliseerde collectieve onderhandelingen wel ondergeschikt moeten zijn”²⁷. (.....) Om de verwaarloosde lagere niveaus van de organisaties te reactiveren zouden de plaatselijke afdelingen en de leden zelf actiever moeten worden betrokken bij de verschillende fasen van het overlegproces”²⁸.

Omdat de partijen — bij alle decentralisatie — in de eigen geledingen de grote lijnen van hun politiek zullen bepalen, blijft er uiteraard behoefte aan centraal overleg tussen werkgevers en werknemers. Ook de regering zal daar behoefte aan hebben; zij kan moeilijk met alle bedrijfstakken apart overleg gaan voeren. Het centrale overleg van het coalitiemodel — waarin de SER dus is weggefallen — kan volstaan met een „licht” overlegcollege, een soort Stichting van de Arbeid nieuwe stijl, maar dan liefst met een andere naam.

Als onafhankelijke, voorlichtende, instantie over de stand van zaken van onze economie zou het Centraal Planbureau kunnen optreden. Het CPB geeft een, in technisch-economische termen gevatte, beoordeling van 's lands economie en voert berekeningen uit over de consequenties van bepaalde maatregelen en voorstellen. Werkgevers en werknemers toetsen deze beoordeling aan hun eigen economische inzichten en sociaal-economische en politieke opvattingen. Onderhandelingen over de grote lijnen van de inhoud der arbeidsverhoudingen kunnen dan van start gaan. Naast dit overleg kunnen werkgevers en werknemers — zoals dat nu op verplichtende wijze in de SER-commissies gebeurt — uit vrije wil samenwerking aangaan op verschillende terreinen van gemeenschappelijk belang. Voor deze gemeenschappelijke projecten, evenals voor activiteiten die in eigen beheer worden ondernomen (onderzoek, vorming), kan men een beroep doen op de rijksmiddelen. Of een dergelijk beroep door de overheid wordt gehonoreerd hangt af van het belang dat Parlement en regering hechten aan deze activiteiten. Regering en Parlement kunnen bijv. van mening zijn dat bepaalde activiteiten van betekenis zijn voor een goed klimaat in de arbeidsverhoudingen en daardoor een bijdrage leveren aan het algemeen belang. Zoals zo vele organisaties door de overheid worden gesteund, die vanuit hun specifieke activiteiten mede een bijdrage leveren aan het functioneren van de samenleving.

In grote lijnen zijn hiermee mijn opvattingen over de toekomstige structuur van de arbeidsverhoudingen in ons land geschetst. Er zal, naar ik hoop, voldoende aanleiding zijn om in dit blad nog eens op een verdere uitwerking in te gaan.

Bram Peper

²⁴ Zoals Prof. Dr. F. Hartog terecht opmerkt: „Instrumenten moeten worden geaccepteerd door de betrokkenen willen zij effectief zijn”; geciteerd bij De Ruiter, a.w.

²⁵ Windmuller, a.w., blz. 26.

²⁶ Idem, a.w., blz. 26.

²⁷ Idem, a.w., blz. 27.

²⁸ Idem, a.w., blz. 28.

Bankwezen Nederlandse Antillen: belangrijke structuurveranderingen (II)*

DRS. H. EVERS

De huidige fase

De fase die zich in 1968 heeft ingezet wordt gekenmerkt door een *integratie van activiteiten* binnen het bankwezen, welke voordien tot het arbeidsterrein van min of meer verwante financiële instellingen behoorden. Het is ook een tijdperk van ontwikkeling naar *internationale verwevenheid* van het bankwezen. Wat het internationale bedrijf betreft is er sprake van een langjarige traditie, vooral bij de met Nederlandse banken gelieerde banken. Het wederom in het buitenland plaatsen van hun leningen voor rekening van niet-ingezetenen van door niet-ingezetenen toevertrouwde deposito's, accentueert niet alleen het vertrouwen en de nauwe internationale contacten, doch illustreert mede de belangrijke betekenis der banken als institutionele beleggers.

Deze veranderingen kunnen op basis van de gecombineerde balanscijfers van 1963 tot en met 1969 van de algemene banken aannemelijk worden gemaakt. Deze cijfers zijn, zoals in het eerste artikel gemeld, gebaseerd op de maandstaten, verstrekt op uniforme wijze aan de Bank van de Nederlandse Antillen, en omvatten tevens de balansposten van de Algemene Bank Nederland en de Antilliaanse Bank Unie (voorheen Edwards, Henriquez & Co's Bank NV).

Volgens de gecombineerde balanscijfers (zie tabel 1) steeg het balanstotaal van NAf. 201,9 mln. per ultimo 1963 tot NAf. 432,1 mln. per ultimo 1969. Hierin

namen de vorderingen op niet-ingezetenen een steeds grotere plaats in, namelijk van NAf. 78,7 mln. of 39% eind 1963 tot NAf. 201,5 mln. of 47% van het balanstotaal eind 1969. De stijging in deze zes jaren bedroeg daarbij 156%. Hieruit blijkt wel welke groeiende betekenis het buitenlandse bedrijf voor het bestaan en rentabiliteit van het bankwezen heeft.

Naast de buitenlandse uitzettingen is ook de binnenlandse kredietverlening sterk opgelopen. In de private sector liep zij op van NAf. 75,4 mln. tot NAf. 177,3 mln., d.w.z. met 135%. Een enorme groei der produktie, met gemiddeld 20% per jaar. De kredietverlening aan de eilandgebieden had een wisselend beloop. Per jaar-ultimo plegen de saldi laag te zijn. Zij bedroeg NAf. 6,9 mln. per ultimo 1969.

Aan de passiefzijde vinden wij allereerst indrukwekkende saldi van schulden aan niet-ingezetenen, die opliepen van NAf. 59,2 mln. tot NAf. 194,3 mln.; een stijging in zes jaar met 140% tot 45% der totale passiva. Verder blijkt dat de eerdergenoemde ontwikkeling van een verschuiving van rekening-courant-tegoeden naar spaarrekeningen en termijndeposito's zich tot en met 1969 heeft voortgezet.

Sinds 1963 stegen de tegoeden in rekening-courant van NAf. 40,7 mln. tot NAf. 57,9 mln.; een stijging met 42%. De spaargelden en termijndeposito's stegen

* (I) in „ESB” van 6 januari 1971, blz. 10-12.

Tabel 1.

Gecombineerde balanscijfers der handelsbanken in de Nederlandse Antillen (in NAf. mln.).

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
<i>Activa:</i>				(Standen per ultimo)			
Kas en saldi bij de Bank van de Nederlandse Antillen	16,285	18,026	14,632	12,187	12,445	18,497	15,345
Vorderingen op binnenlandse banken en Girodienst Curaçao	9,969	7,349	7,301	8,581	10,179	14,664	20,156
Binnenlandse kredietverlening aan:							
a. Eilandgebieden	12,963	9,094	4,877	4,168	8,179	4,995	6,945
b. Private sector	75,385	89,409	98,429	110,606	125,087	144,671	177,254
Vorderingen op niet-ingezetenen	78,679	95,372	110,520	123,348	160,463	176,499	201,534
Investerings in het binnenland (incl. deelnemingen)	6,140	6,058	6,838	6,417	6,770	6,658	5,355
Diverse binnenlandse activa	2,499	2,636	3,884	4,175	4,645	5,363	5,507
Totaal	201,920	227,944	246,481	269,482	327,768	371,347	432,096
<i>Passiva:</i>							
Schulden aan ingezetenen:							
a. rekening-courantsaldo Landsontvanger	9,636	7,752	2,065	2,506	2,570	5,105	4,492
rekening-courantsaldi private sector	40,686	41,401	41,482	42,744	51,120	61,826	57,944
b. termijndeposito's	20,663	24,101	27,001	32,895	41,301	47,820	50,725
c. spaargelden	29,792	33,450	38,574	45,312	52,476	60,437	64,049
Schulden aan binnenlandse banken	8,074	7,067	7,851	8,576	10,552	13,072	19,483
Schulden aan niet-ingezetenen	59,206	79,182	93,931	100,954	130,355	141,559	194,253
Kapitaal en Reserves	25,092	25,444	25,965	26,717	26,958	27,083	26,547
Diverse binnenlandse passiva	8,771	9,547	9,612	9,778	12,436	14,445	14,603
Totaal	201,920	227,944	246,481	269,482	327,768	371,347	432,096

samen van NAf. 50,5 mln. tot NAf. 114,8 mln., d.w.z. met 127%, en bedroeg eind 1969 bijna 30% der passiva. Dat wil zeggen een stijging die ruim drie maal zo snel was. Dit laatste geeft wel bijzonder reliëf aan het eerdergestelde, dat de banken een belangrijke markt voor spaargelden hebben veroverd. In dit verband is tabel 2 nuttig ter illustratie.

Tabel 2.
Overzicht spaargelden (in NAf. mln.).

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969 a)
	(Standen per ultimo)						
Postspaarbank	8,997	8,970	8,632	9,161	9,420	9,604	9,200
Spaar- en Beleenbank b)	9,242	9,234	9,700	9,765	9,612	9,836	9 156
Curaçaosche Hypotheekbank b)	1,771	1,787	1,964	2,037	1,959	1,917	1,635
Volkskredietbank	177	338	399	431	519	553	500
Totaal	20,187	20,329	20,695	21,394	21,510	21,910	20,491

a) Voorlopige cijfers.

b) Inclusief gelden in deposito.

De beschikbare gegevens omtrent de Spaar- en Beleenbank en de Postspaarbank laten zien, dat het totale bedrag van spaarrekeningen in de jaren 1963 tot en met 1969 wat de Spaar- en Beleenbank betrof, per saldo niet steeg en met schommelingen op NAf. 9,2 mln. bleef, terwijl het bedrag der inleggers bij de Postspaarbank enigszins toenam tot NAf. 9,2 mln. Een duidelijk beeld van een stagnerende zaak bij de traditionele instellingen voor het spaarwezen.

In 1965 werd op Curaçao een eilandelijke Girodienst ingesteld met als voornaamste doel het grote publiek de gelegenheid te bieden op eenvoudige, goedkope en snelle wijze betalingen te doen door overschrijvingen. Weliswaar worden deze faciliteiten ook geboden door de banken, maar wegens de relatief hoge kosten is het bankgiro minder geschikt om kleine betalingen te doen, zoals huishuur, contributies, abonnementen, belastingen, welke ook automatisch kunnen worden verricht, en zonder kosten worden uitgevoerd door de Girodienst.

De Girodienst Curaçao is geen zelfstandig rechtspersoon doch een Eilandsdienst en als zodanig dient zij verantwoording af te leggen aan het Eilandsbestuur. De baten en lasten worden in de Eilandsbegrotingen opgenomen. Zij is geen deviezenbank. Alle deviezen-transacties lopen via het bankwezen. Hoewel de Girodienst aan derden geen krediet verstrekt, worden alle overtollige gelden bij de Ontvanger van het Eilandgebied Curaçao gestort hetgeen als kredietverlening is te beschouwen. Hierover wordt 4% rente vergoed. Deze kredietverlening heeft een vrij automatisch karakter en, gezien de groei van de girodienst (zie tabel 3), een steeds belangrijker wordend onderdeel van de financiering der Eilandsuitgaven.

Zoals mede uit tabel 3 blijkt, heeft de Girodienst zijn plaats als dienstverlenend orgaan in het betalingsverkeer op Curaçao wel veroverd. In de vijf jaar van zijn bestaan stegen de direct opvraagbare deposito's van particulieren tot bijna het achttvoudige.

In 1969 werd een aantal bijkantoren van grote buitenlandse bankinstellingen in de Antillen gevestigd: op Curaçao de Bank of America, op Aruba de First National City Bank en op Sint Maarten de Bank of Nova Scotia. Deze banken hebben in de daartoe strekkende Landsverordeningen vergunningen verkregen tot

Tabel 3.

Overzicht van de toevertrouwde middelen bij de girodienst Curaçao (in NAf. mln.).

	1965	1966	1967	1968	1969
Landsontvanger	0,327	0,110	0,076	3,603	2,042
Banken	0,141	0,753	0,357	1,424	0,636
Bank van de Nederlandse Antillen	0,040	—	—	—	—
Overigen	1,064	4,280	4,888	6,490	7,997
Totaal	1,572	5,143	5,321	11,517	10,675

de oprichting van een bijkantoor onder de volgende voorwaarden:

1. Er mogen geen bijkantoren, filiaal of kas, hoe ook genaamd, op één der andere eilanden van de Nederlandse Antillen bestaan;
2. Niet zal mogen worden deelgenomen in andere in de Nederlandse Antillen gevestigde kredietondernemingen; zodanige ondernemingen mogen evenmin worden overgenomen;
3. Geen fusie met andere in de Nederlandse Antillen gevestigde kredietinstellingen zal mogen worden aangegaan;
4. Zij zijn gehouden aan de Bank van de Nederlandse Antillen in een door deze vast te stellen vorm periodieke staten te overleggen.

Deze beperkingen worden gemotiveerd als volgt: alhoewel het zeer nuttig is dat deze bankinstellingen, behorende tot de grootsten ter wereld, hun financiële middelen en ervaring in dienst stellen van hier te lande te entameren projecten, zullen zij vooral een zeer belangrijke rol kunnen spelen als internationaal financieringscentrum, hetgeen de verdere economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen zal bevorderen. Wat de Bank of Nova Scotia betreft werd het nuttig geoordeeld dat een nieuwe commerciële bank op Sint Maarten wordt gevestigd, teneinde de industriële en toeristische ontwikkeling op de Bovenwinden te stimuleren.

Vooralsnog moet wel worden opgemerkt, dat een en ander zich niet zo sterk heeft gemanifesteerd. De resultaten van de promotion van buitenlandse investeerders uit het moederland, waarvan aanvankelijk veel werd verwacht, is nog bescheiden van aard. Ook als middelenreservoir voor deposito's van niet-ingezetenen, welke voor belegging of deelneming in de Antillen zouden kunnen worden aangewend, is de functie van deze bijkantoren nog niet omvangrijk.

Wel is komen vast te staan dat er mede door de komst van deze buitenlandse banken wat meer onrust op de markt voor creditgeld is ontstaan. Door bemiddeling van de centrale bank werd besloten voor Curaçao en Aruba eenzelfde creditrente, nl. 5%, te hanteren op spaarrekeningen. De rentetarieven voor diverse vormen van termijndeposito's daarentegen worden volledig in de concurrentiestrijd geworpen.

Belasting-vrijhaven

Al met al kan worden gezegd dat het speciaal voor de tot voor kort niet-gelieerde Antilliaanse bankinstellingen, zoals Banco Popular Antiliano en Maduro & Curiel's Bank, niet eenvoudig moest worden geacht om de concurrentie op dit terrein van de nieuw gevestigde buitenlandse banken op zodanige wijze het hoofd te bieden dat een redelijk marktaandeel zou kunnen

worden gehandhaafd. Daarom hebben zij later ook integratie van activiteiten met grote buitenlandse bankinstellingen gezocht.

De deelname in Banco Popular Antiliano voor 40%, gegarandeerd door een holding constructie door Barclays Bank DCO, geeft deze grote Engelse bankinstelling een stevige positie in het Caraïbisch gebied, naast de sterke positie die zij met name in Afrika en het Midden-Oosten al heeft. Ook het ontplooiën van speciale internationale zaken, zoals beheer van investment funds, trust affaires en operaties op de Eurovalutamarkten, mede aantrekkelijk door het gunstige fiscale klimaat voor niet-ingezetenen, werd als argument voor deze fusie aangevoerd.

Door deze al eerdergenoemde belastingfaciliteiten voor niet-ingezetenen en voor financiële instellingen, zoals mutual funds in alle varianten, financierings- en trustmaatschappijen en verder voor scheepvaart- en vrije-zone-ondernemingen, zijn steeds meer van deze instellingen naar de Nederlandse Antillen gelokt. Zij zijn verder, wanneer zij niet mede lokale activiteiten ontwikkelen, vrijgesteld van deviezencontrole en kunnen vrijelijk over hun kapitaal en winsten uit buitenlandse bronnen beschikken.

De meeste ondernemingen zijn van Amerikaanse origine. Zij profiteren van de belastingovereenkomst tussen de Verenigde Staten en het Koninkrijk der Nederlanden, waarbij een Amerikaanse „off-shore” financieringsmaatschappij, ingeschreven op Curaçao, vrijgesteld is van de 30% Amerikaanse belasting op interesten of royalties uit Amerikaanse inkomensbronnen. In plaats hiervan wordt een plaatselijke belasting geheven van 24 tot 30%. Dividenden worden belast met een Amerikaans tarief van 15%, waarna over het restant 15% lokale belasting wordt geheven (een besparing van 2¼%). Deze maatschappijen kunnen verder hun inkomensbronnen splitsen; over niet-Amerikaanse winstbronnen wordt dan het speciale tarief van de Nederlandse Antillen van 3% of minder toegepast.

Al met al zijn dit gunstige uitgangspunten voor een belasting-vrijhaven, die de vergelijking met gebieden zoals Liechtenstein, Luxemburg of de Bahamas glansrijk kan doorstaan. In het eerste halfjaar 1969 werden er via Curaçao door 14 maatschappijen obligatieleningen ter waarde van \$ 321 mln. uitgegeven. De regering en met name de Bank van de Nederlandse Antillen waakt er echter voor dat er geen kapitaal via Curaçao illegaal wordt geïnvesteerd. Door een kritische houding tegenover buitenlandse gegadigden voor de vestiging op Curaçao wordt getracht dit te voorkomen, want zij is er zeker de dupe van als de „kip met de gouden eieren” (de Amerikaans-Nederlandse belastingovereenkomst) wordt geslacht, die ruim Naf. 10 mln. per jaar in de Schatkist doet vloeien.

Benutting van deze faciliteiten speelde ook een rol bij de recente deelneming door de Bank of Nova Scotia en de Bank Mees & Hope voor respectievelijk 30% en 10% in het kapitaal van Maduro & Curiel's Bank NV. Ook deze bankinstelling krijgt hierdoor mede een belangrijke versterking van haar financiële basis. Daarbij heeft genoemde deelneming wel consequenties voor de met de Maduro & Curiel's Bank gelieerde banken. Allereerst de Caribbean Mercantile Bank, waarin Bank Mees & Hope reeds voor 50% deelnam. Door haar indirecte deelneming via Maduro & Curiel's Bank, die tot nog toe de overige 50% bezat, zou deze Neder-

landse bankinstelling eigenlijk in de besluitvorming van de Caribbean Mercantile Bank een doorslaggevende betekenis hebben.

Daarbij is de situatie op Sint Maarten nog ingewikkelder. De Windward Islands Bank, waarin Maduro & Curiel's Bank een meerderheidsbelang heeft, wordt nu geconfronteerd met een extra inspraak van de moedermaatschappij van de Bank of Nova Scotia, die zoals eerder gemeld eveneens is gevestigd op dat eiland. Een coördinatie van het beleid van beide banken ligt voor de hand. Als uitvloeisel van de fusie van de Hollandsche Bank-Unie met de Algemene Bank Nederland werden de activiteiten van Edwards, Henriquez & Co's Bank NV en de dochterondernemingen op Bonaire en Aruba, respectievelijk de Bonaire Commercial Bank en de Aruba Commercial Bank, en de kantoren van de Hollandsche Bank-Unie te Oranjestad en San Nicolas ondergebracht in de Antilliaanse Bank-Unie, welke te beschouwen is als een volledige dochteronderneming van de Algemene Bank Nederland. Deze dochteronderneming opende in 1969 een kantoor op Sint Maarten. Het vroegere kantoor en de agentschappen van de Hollandsche Bank-Unie te Curaçao zetten in 1970 hun activiteiten voort onder de naam van Algemene Bank Nederland. Men kan momenteel geenszins beweren dat het bankwezen in de Nederlandse Antillen zich niet internationaal heeft opengesteld. De enige echte Antilliaanse bankinstelling is nog de Aruba Bank N.V.

Wat de algemene economische vooruitzichten in 1971 betreft, kan niet gesteld worden dat deze zo rooskleurig zijn. De in het vorige jaar ontketende cyclus van loonsverhogingen - stakingen - grotere loonsverhogingen - prijsverhogingen - hernieuwde eisen - belastingverhogingen enz. is niet bevorderlijk voor de werkgelegenheid en het investeringsklimaat.

Voor alles zou er dringend behoefte zijn aan afkoeling, d.w.z. rust op het loonfront, maximum prijsregelingen van essentiële levensmiddelen, bevordering der besparingen en matiging van het tempo der kredietuitbreiding (vooral van de consumptieve), betugeling van de overheidsuitgaven. Hierbij zal tevens een verhoging der tarieven van verschillende overheidsdiensten niet te vermijden zijn. Met andere woorden: een loon- en prijsbeleid, monetair en fiscaal beleid, met weliswaar toezeggingen dat de door te voeren noodzakelijke sociale maatregelen ongehinderd voortgang vinden.

Taken centrale bank

In dit verband is het van belang om stil te staan bij de taken van de centrale bank (de Bank van de Nederlandse Antillen) en haar betekenis voor de bepaling van het monetaire beleid.

Zoals bekend is deze instelling, naast deviezenbank voor de overheid en het bankwezen, o.a. belast met het beheer van de monetaire reserves, het kortlopend financieren van de overheid en vooral met de bevordering van de ontwikkeling van een gezond bank- en kredietwezen. Binnenkort wordt een ontwerp-Landsverordening Toezicht Bank- en Kredietwezen bij de Staten aangeboden, welke beoogt een wettelijke basis te geven voor de monetaire politiek, welke de Bank ter uitvoering van de haar opgedragen verantwoordelijkheid gestalte moet geven.

In het eerder genoemde Bankstatuut werd reeds bij de omschrijving van de taakuitvoering van de centrale bank, deze wettelijke regeling in het vooruitzicht gesteld (artikel 12, lid 2). Een bevorderen van een gezond bank- en kredietwezen betekent dat de centrale bank op bevredigende wijze invloed moet kunnen uitoefenen op de totale geldhoeveelheid. Daar de voorziening met giraal geld, dat ongeveer de helft uitmaakt van de totale geldhoeveelheid in de Nederlandse Antillen (zie tabel 4), tot het arbeidsterrein van de algemene banken behoort dient de centrale bank over bevoegdheden en instrumenten te beschikken om o.a. een ongewenste ontwikkeling van de kredietuitzettingen der algemene banken tijdig te kunnen corrigeren.

Tabel 4.
Binnenlandse liquiditeitenmassa (in NAf. mln.).

	1965	1966	1967	1968	1969
	(standen per ultimo)				
A. Chartaal geld	36	37	38	40	48
B. Giraal geld bij:					
1. banken	36	36	39	43	47
2. girodienst	1	4	5	7	8
A + B Primaire liquiditeiten	73	77	82	90	103
C. Secundaire liquiditeiten:					
1. termijndeposito's	27	33	41	48	51
2. spaargelden	39	45	53	60	64
3. valutategoeden	5	7	12	19	11
Totaal C	71	85	106	127	126
Totale liquiditeitenmassa (A+B+C)	144	162	188	217	229
			Mutaties		
A. Chartaal geld	+ 1	+ 1	+ 2	+ 8	
B. Giraal geld	+ 3	+ 4	+ 6	+ 5	
A + B Primaire liquiditeiten	+ 4	+ 5	+ 8	+ 13	
C. Secundaire liquiditeiten	+ 14	+ 21	+ 21	- 1	
A + B + C Totale liquiditeitenmassa	+ 18	+ 26	+ 29	+ 12	

Tot op heden kon slechts worden getracht dit te bereiken via gemeenschappelijk overleg met het bankwezen, teneinde op vrijwillige basis bepaalde richtlijnen in acht te nemen. Hoewel zeker niet kan worden gesteld dat het aan de nodige bereidheid tot samenwerking heeft ontbroken, moet worden geconstateerd, dat de kredietverstrekking der algemene banken desondanks bijzonder sterk werd uitgebreid sinds 1966, met als hoogtepunt het jaar 1969. Aanvankelijk was zij het bijverschijnsel van een hernieuwde economische expansie, maar waarin de consumptieve-kredietverlening steeds groter werd als gevolg van de forse bestedings-expansie. In de tweede helft van 1969 bereikte de kredietverlening aan de private sector een accres van 30% op jaarbasis. Herstel van voorraden, die eind mei 1969 verloren waren gegaan, alsmede — in toenemende mate — de financiering van de sterke loonstijging droegen hiertoe bij.

Het terugbrengen van het groeitempo van de kredietverlening lag, ook uit het oogpunt van de liquiditeitspositie bij de banken zélf, voor de hand. Met de handelsbanken werd overeengekomen dat zij bij de totale kredietverlening aan de private sector een bepaald kredietplafond voor de komende twaalfmaandsperiode in acht gaan nemen, waarbij de beperking van de consumptieve-kredietverlening zal worden benadrukt. Daarnaast zou via het optrekken der rentevergoeding op spaarrekeningen getracht worden het sparen te stimuleren. Deze monetaire maatregelen, welke medio 1970 werden overeengekomen, vielen samen met de aankondiging van een groot assortiment van budgettaire

Mededelingen

Discussie CPB-nota 1973

Panta Rei, Kring van Afgestudeerden der NEH, belegt op woensdag 27 januari a.s. een bijeenkomst, gewijd aan de nota van het Centraal Planbureau: *De Nederlandse economie in 1973*. Plaats: zaal B₅ van de Nederlandse Economische Hogeschool, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam-3016; aanvangstijd: 19.30 uur.

Een viertal medewerkers van het Centraal Planbureau (Drs. P. H. Gommers, Drs. B. A. van Hamel, Drs. H. den Hartog en Drs. J. Weitenberg) zal tezamen met Prof. Drs. C. J. van Eijk en Drs. L. B. M. Mennes, hoogleraar resp. wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de NEH, in een paneldiscussie deze CPB-nota „doorlichten”.

Deze bijeenkomst is voor iedere geïnteresseerde vrij toegankelijk.

en fiscale maatregelen ter beteugeling van de bestedings-expansie en de buitenlandse schuldenlast en ter verbetering van de betalingsbalanspositie van de Nederlandse Antillen.

Uit hoofde van de Landsverordening Toezicht Bank- en Kredietwezen krijgt de centrale bank o.a. de mogelijkheid voorschriften te geven met betrekking tot:

- de omvang der liquide middelen in verhouding tot de toevertrouwde middelen dan wel tot de kredietuitzettingen;
- de omvang van de kredietverlening, dan wel bepaalde soorten of vormen van kredietverlening, teneinde deze te verhinderen of af te remmen;
- de maximale omvang van de in het buitenland belegde gelden, teneinde een excessieve deviezenafvloeiing te kunnen afremmen.

Bij de totstandkoming van dit hele complex van maatregelen ligt het accent op de vrijwillig overeengekomen afspraak tussen de centrale bank en de onder haar toezicht te brengen kredietinstellingen. Uiteraard ontbreken ook niet de bepalingen die de geheimhouding, het beroep en de sancties regelen.

Een overzicht van de balansen van de Bank van de Nederlandse Antillen per jaarultimo vanaf 1965 wordt gegeven in tabel 5. Wat de activa betreft kan worden opgemerkt, dat de omvang van de goudvoorraad geen mutaties heeft ondergaan. Zij is gewaardeerd tegen de officiële prijs voor centrale banken, nl. de tegenwaarde van \$ 35 per troy ounce. De in goud converteerbare deviezenvorderingen stegen in de jaren 1968 en 1969 na een aanvankelijke daling in de jaren 1966 en 1967. Deze stijgingen, respectievelijk met 46% in 1968 en met 30% in 1969, weerspiegelen de verbeterde positie van de centrale bank in het valutaverkeer en de genomen activiteiten van in de Nederlandse Antillen gevestigde buitenlandse ondernemingen en de verbrede stroom van ontwikkelingshulp.

De leningen onder hypothecair verband werden indertijd voornamelijk verleend aan hotelmaatschappijen. Binnen het kader van het overheidsbeleid inzake de diversificatie van de economische structuur en werkgelegenheid en de stimulering van het toerisme, heeft

Tabel 5.

Overzicht van de balansen van de Bank van de Nederlandse Antillen (in Naf. mln.).

	1965	1966	1967	1968	1969
	(standen per ultimo)				
<i>Activa:</i>					
Goud	36,5	36,5	36,5	36,5	36,5
Deviezen	20,7	15,4	14,9	21,8	28,4
Goevernement (netto)	—	—	0,5	2,3	1,7
Hypotheken	3,0	2,8	2,3	2,1	1,5
Diversen a)	2,7	2,7	3,0	2,0	2,4
Totaal a)	62,9	57,4	57,2	64,7	70,5
<i>Passiva:</i>					
Bankbiljetten	43,6	42,5	44,6	47,1	54,3
Saldi ingezetenen:					
a. banken	2,5	2,1	2,1	6,0	4,1
b. overigen	0,1	0,0	0,2	0,4	0,4
Goevernement	6,1	2,8	—	—	—
Saldi niet-ingezetenen	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Kapitaal en Reserves	8,3	8,6	8,6	8,4	8,6
Diversen a) b)	2,3	1,4	1,6	2,8	3,1
Totaal a)	62,9	57,4	57,2	64,7	70,5

a) Exclusief waarden in administratie.

b) Inclusief Muntfonds, Muntbiljettenfonds en gelden in consignatie.

de centrale bank, mede bij gebrek aan particuliere belangstelling, éénmalig via hypothecaire leningen geassisteerd bij de financiering van hotels. Deze post wordt door de jaarlijks plaatsvindende aflossingen relatief steeds geringer van betekenis.

Bij de passiva valt allereerst de sterke expansie op van de in omloop gebrachte bankbiljetten in de jaren 1968 en 1969. Deze stijgingen zijn voornamelijk het gevolg van de reeds bij de toename van de deviezenvorderingen gemelde omstandigheden. De toegenomen activiteiten impliceerden een uitbreiding van de lokale betalingen, waarvoor wat het chartale deel betreft de centrale bank bankbiljetten moest fourneren.

Verder kan men bemerken dat in de onderhavige periode de particuliere banken per saldo geen beroep op de centrale bank hebben gedaan, doch steeds toegevoerd bij deze instelling aanhielden, welke in 1968 zelfs opliepen tot Naf. 6 mln.

De dekkingspositie van de direct opeisbare verplichtingen van de centrale bank door goud bedroeg per ultimo 1965 68% en per ultimo 1969 61,6%. Dit was nog steeds ruim boven de volgens het Bankstatuut vereiste dekking van 50%. De dekking door goud en in goud converteerbare valuta's bedroeg per ultimo 1965 en 1969 respectievelijk 106,6% en 109,6%.

Geconcludeerd kan worden dat deze cijfers getuigen van de bijzondere stabiliteit van de positie van de centrale bank; het vertrouwen in de waardevastheid van de door haar uitgegeven bankbiljetten is dan ook alleszins gerechtvaardigd.

Een deviezenvoorraad van voldoende omvang is van vitaal belang voor de economie van de Nederlandse Antillen. Zij wordt nl. gekenmerkt door een grote afhankelijkheid van de aanvoer van buitenlandse grondstoffen en van afzetmogelijkheden van haar eindproducten, voornamelijk aardolie-derivaten. Daar tevens de binnenlandse natuurlijke rijkdommen van te verwaarlozen omvang zijn, dient mede het deviezenbeheer en het deviezenbeleid erop gericht te zijn deviezen zoveel mogelijk voor produktieve doeleinden aan te wenden.

De centrale bank is van oudsher nauw betrokken geweest bij het deviezenbeleid. Zij heeft belangrijke inspraak in de Deviezencommissie. De uitvoerende werkzaamheden worden tot op heden verricht door het Secretariaat van de Deviezencommissie. Deviezen voor

praktisch alle lopende betalingen voor importen, diensten, levensonderhoud, worden door de banken zonder meer verstrekt. Slechts voor bepaalde luxe artikelen, zoals bijv. automobielen met een waarde van meer dan \$ 5.000, zijn speciale vergunningen van de Deviezencommissie nodig. Deviezenvergunningen zijn nodig voor de overmaking naar het buitenland van interest, aflossingen, winsttransfers of afschrijvingen.

Investerings in het buitenland door ingezetenen worden voor wat betreft effecten en onroerend goed aan bepaalde maxima gebonden. Wanneer buitenlanders wensen te investeren in de Nederlandse Antillen, wordt bij de afgifte van een vergunning overwogen in hoeverre de betrokken investering voor de Nederlandse Antillen van economisch en sociaal nut is. Voornamelijk op export gerichte nieuwe investeerders kunnen een niet-ingezetene-status krijgen, waardoor zij zijn vrijgesteld van iedere deviezencontrole en deviezenafgifte.

De deviezenopbrengsten uit hoofde van goederen- exporten, dienstverlening of kapitaalverkeer, dienen binnen een bepaalde termijn aan geautoriseerde deviezenbanken, waaronder de centrale bank, te worden afgegeven.

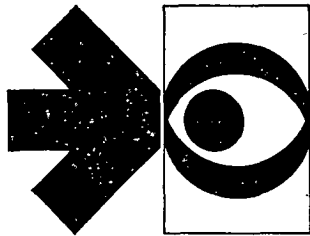
Resumerende kan worden opgemerkt, dat dit deviezenregime soepel is en in overeenstemming met het internationale karakter van de economie van de Nederlandse Antillen. Dit laatste betekent echter niet dat, teneinde deze soepelheid op lange termijn te handhaven, er gedurende korte perioden geen zwaardere eisen bij het uitgeven van vergunningen zouden kunnen worden gesteld. Met name t.a.v. beleggingen door ingezetenen in het buitenland bij teruglopende deviezenreserves. Voor dit officiële standpunt hebben de deviezenbanken steeds begrip opgebracht, omdat ook zij ten zeerste zijn gebaat bij een soepel deviezenregime op lange termijn.

De toekomstige situatie in het bankwezen in de Nederlandse Antillen zal er een zijn, die gekenmerkt zal worden door een verhevigde concurrentie op alle werkteerren van het bankwezen. Dit betreft vooral ook het buitenlandse bedrijf. Zoals bleek uit de gecombineerde balansen der algemene banken beslaan activa en passiva ten behoeve van niet-ingezetenen bijna de helft van het totaal. Dat wil dan ook weer niet zeggen, dat ongeveer de helft van de activiteiten der banken voor niet-ingezetenen worden verricht. Zij zijn gedeeltelijk slechts intermediair ten aanzien van kapitaalstromen, waarvoor de beslissingen elders worden genomen. Meer en meer wordt door de Antilliaanse banken echter zelfstandig richting gegeven aan het buitenlands bedrijf; dit brengt een relatieve intensivering der activiteiten op dit terrein met zich.

De ontwikkeling van de Nederlandse Antillen tot een geldcentrum en verzamelpunt van kapitaalstromen tussen het Amerikaanse continent en Europa krijgt hierdoor steeds meer relif. Een deel van deze gelden komt zo min of meer permanent als surplus-gelden ter beschikking. Per medio 1970 bedroegen deze ruim Naf. 15 mln. Hieruit zou meer en meer geput kunnen worden om projecten in de Antilliaanse economie te financieren.

Hiermee zou door het bankwezen andermaal een belangrijke bijdrage kunnen worden geleverd tot de economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen.

H. Evers

Monetaire unie

In het bijzonder diegenen die zich op een breed gebied moeten of willen oriënteren, slaken herhaaldelijk de verzuchting dat het ondoenlijk is de stroom literatuur bij te houden. Met elk overzichtsartikel zijn zij daarom blij. Dit is zeker het geval wanneer zij het niet zelf behoeven op te sporen en het een aperçu op niveau betreft. Daar een rubriek als „Magazien” de zoekende en schiftende lezer een beetje wil helpen, wordt hier, inzake het reeds aangeduide onderwerp, geattendeerd op het artikel van Prof. Dr. A. J. Reitsma: „Problemen rond een E.E.G. Monetaire Unie” in het maandschrift *Economie* van december 1970.

In dit artikel licht Prof. Reitsma eerst toe wat onder het begrip monetaire unie moet worden verstaan. Vervolgens beziet en bevestigt hij de vraag of uit het scheppen van een economische unie logisch voortvloeit het creëren van een monetaire unie (het EEG-verdrag schrijft geen monetaire unie voor). Tenslotte gaat hij in op de belangrijke vraag of men een monetaire unie al dan niet als laatste fase van een economische integratie moet zien. Van de discussie hierover geeft Prof. Reitsma een overzicht in vogelvlucht, daarbij scherend over diverse „plannen” en uitspraken van deskundigen.

Gingen de gedachten in Duitsland (plan-Schiller), Nederland, Italië (plan-Colombò) en van de EEG-Commissie zelf, in de richting van een monetaire unie als sluitstuk van het proces van economische integratie, bij het Belgische plan-Snoy en het Luxemburgse plan-Werner lag het accent duidelijk anders en werd aan de monetaire integratie grotere prioriteit gegeven. Volgens de observaties van Prof. Reitsma zouden ook de Fransen sympathie hebben gestaan tegenover de gedachte van een vroegtijdige „Europese valuta”.

Een neerslag van deze verschillen van opvatting is te vinden in het in mei 1970 door de zgn. werkgroep-Werner uitgebrachte tussentijdse verslag. Uit haar eindverslag van oktober 1970 blijkt echter dat t.a.v. een snelle monetaire eenwording de voorzichtigheid het heeft gewonnen. Uit dit eindverslag valt, aldus Prof. Reitsma, tevens af te leiden dat men de monetaire unie als sluitstuk ziet.

Moest Prof. Reitsma op zijn verkenningstocht constateren dat over de moeilijke vraag in welk tempo naar een gemeenschappelijke valuta moet worden gestreefd niet alleen onder politici maar ook onder economen diepgaande meningsverschillen bestaan, ook in een recent artikel in *De Nederlandse Onderneming* (no. 48 van 24 december 1970) wordt gewag gemaakt van zodanig uiteenlopende visies dat „het hele plan voor een economische en monetaire unie in het slop is geraakt”. Dwarsligger is — alweer — Frankrijk: het verzet zich tegen overdracht van nationale bevoegdheden aan communautaire organen en controle daarop door het Europese parlement.

Op de tweede bijeenkomst van de Europese ministerraad van 14 december jl. is weer eens ten overvloede bewezen dat er met Frankrijk geen politieke zaken zijn te doen, schrijft *DNO*. En het blad vervolgt dan:

„In feite gaat de Franse belangstelling niet verder dan de eerste fase van het plan-Werner (1971-1974) waarin ten aanzien van de coördinatie van het economisch beleid nog slechts sprake is van het geven van aanbevelingen op basis van een drie keer per jaar in te stellen uitgebreid onderzoek van de economische situatie. Op monetair gebied stelt het rapport-Werner bij wijze van experiment voor in de eerste fase reeds over te gaan tot verkleining van de wisselkoersmarges binnen de EEG door het voeren van een gecoördineerde interventiepolitiek van de centrale banken tegenover de dollar. In feite is dit Frankrijk voldoende en krijgt het er mee wat het wenst: de vorming van een monetair blok tegen de dollar zonder zelf enige concessie te behoeven doen.”

Ondanks het Franse immobilisme, de Franse halsstarrigheid, het overtrokken Franse chauvinisme — alle uitdrukkingen uit het *DNO*-artikel — eindigt het blad bijzonder optimistisch: „Toch geloven wij dat het Franse verzet slechts tot een tijdelijk oponthoud zal leiden, en dat het land niet bij machte zal zijn de EEG blijvend te blokkeren”. Helaas wordt er niet bijgezegd waarop dit optimisme is gebaseerd. Geloven zij misschien

óók, dat lezers met een somberder visie hun geloof toch niet zullen delen?

Bankroetiers en wanbetalers

„Het aantal déconfitures bleef dus op een relatief hoog peil. Dit hangt niet slechts samen met de omstandigheid dat faillissementen een zekere na-ijling ten opzichte van het dieptepunt van een conjunctuurgolf vertonen, maar wijst er ook op dat tegenwoordig tijdens een periode van hoogconjunctuur saneringsprocessen in structureel zwakke bedrijfstakken onverbiddeijk voortgang blijven vinden”. Zó begint een artikel over „Saneringsprocessen in Nederland” in het *Delcredere Bulletin* (no. 28 van december 1970), een publikatie van de Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij (NCM).

Dit relatief hoge peil ligt de laatste jaren op omstreeks 2.400 per jaar. Genoemd Bulletin vermeldt de volgende cijfers over het aantal uitgesproken faillissementen in Nederland:

1966	1.939
1967	2.436
1968	2.422
1969	2.432
1969 t/m oktober	2.049
1970 t/m oktober	2.136

Blijft het aantal faillissementen nagenoeg constant, het aantal wanbetalers schijnt toe te nemen. Dát veel betalingen moeilijker binnenkomen, leidt de NCM af uit het aantal en het totaal van de aan haar door de verzekerden ter incasso overgedragen posten. De mate van toename van deze posten beschouwt de NCM namelijk als een indicatie van de toenemende moeite die het haar verzekerden kost om van debiteuren uitstaande posten betaald te krijgen, vooral als deze stijging veel sterker is dan de toename van zaken in het binnenlandse bedrijf van de NCM (maatstaf: bij haar verzekerde binnenlandse verzendingen en verleende diensten). Dat dit laatste het geval is, blijkt uit de volgende, aan het Bulletin ontleende, cijfers:

Stijging in procenten t.o.v. vorig jaar

Jaar	Aantal geïncasseerde posten	Geïncasseerde bedragen	Verzekerde verzendingen binnenland
1965	+ 32,8	+ 8,4	+ 33,0
1966	+ 76,9	+ 87,6	+ 37,3
1967	+ 23,3	+ 62,4	+ 44,7
1968	+ 23,8	+ 45,5	+ 38,6
1969	+ 35,5	— 3,9	+ 19,4
1970 a)	+ 59,3	+ 63,6	+ 35,3

a) Eerste 9 maanden t.o.v. eerste 9 maanden van 1969.

Of — in het algemeen — de dubieuze debiteur in ons land een steeds frequenter voorkomende verschijning wordt, blijft intussen dubieus. Wél zeker is, dat wanbetalers in de beste kringen voorkomen: het afgelopen jaar moesten 41 abonnementen op dit weekblad worden gestaakt omdat, ondanks herhaalde aanmaning, geen betaling plaatsvond. Dat waren dus de zogeheten bankroetjes van ESB.

Winkeldiefstallen

Dit onderwerp kan er nu ook nog wel bij. Het is toch al min of meer een „Magazien” in mineur geworden. Enkele feiten en opvattingen over winkeldiefstallen troffen wij aan in de *EIM-mededelingen* van december 1970. Zij werden bijeengebracht door Mr. D. C. Bogers. Wij kunnen hier niet meer doen dan slechts even laten „ruiken” aan zijn bijna 20 kolommen tellende tekst.

Allereerst dit: evenals in andere landen is ook in Nederland het aantal ter kennis van de politie gekomen winkeldiefstallen sterk toegenomen (in 1953 in totaal 1.457 gevallen, in 1969 reeds 10.938 gevallen). Blijkens

ingestelde onderzoeken wordt als regel het meest gestolen door arbeiders en employés, gevolgd door huisvrouwen, met studenten en scholieren als „goede” derde.

Ter verklaring waarom er zo veel en in toenemende mate in winkels wordt gestolen, hebben onderzoekers en auteurs al heel wat motieven bedacht. Kleptomanie hoort daar natuurlijk ook bij. Toch citeert Mr. Bogers één auteur, t.w. H. Kalleicher, die in zijn studie *Mankomacher Kunde* (1969) over dit motief opmerkt:

„Wij willen de mensen die de kleptomanie als motief aanvoeren niet tegenspreken, veroorloven ons echter één vraag: waarom richt deze neiging zich uitsluitend op kostbare zaken zoals kaviaar, modelhoeden en echte sieraden, waarom niet op bloemkool, een goedkoop kleedje of een stuk vet spek”.

Dat spek voert ons wel naar een andere, door verschillende auteurs als belangrijk beschouwde, verklaringgrond: de door de moderne verkoopmethoden „geboden gelegenheid”. Met andere woorden, de kat wordt tegenwoordig op het spek gebonden.

d. W.

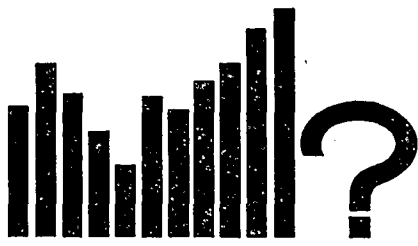
die inmiddels voor Rotterdam en Rijnmond zijn gemaakt, dan moet men toch wel constateren dat het aan discussiemateriaal over de ruimtelijke en economische problematiek in Zuid-Holland niet ontbreekt. Dit houdt uiteraard niet in, dat men het met de voorstelling van zaken altijd eens zou kunnen zijn. Bepaald niet, maar dat is ook niet de bedoeling.

Zoals in de inleiding van de structuurschets voor 's-Gravenhage wordt gesteld is dit plan een discussiestuk voor ieder, die in de ontwikkeling belang stelt. Men wenst dus uitdrukkelijk verder te gaan met de inspraak van de bevolking dan volgens de wet noodzakelijk is. De burgerij wordt uitgenodigd om zijn oordeel te geven, zowel individueel als via de bestaande organisaties. Opvallend is overigens in dit plan de anonimiteit van de opstellers. Werden de vorige plannen van Berlage (1908) en Dudok (1949) nog duidelijk op naam van de ontwerpers gesteld, in dit plan kan men slechts met enige moeite op de achterflap ontdekken, dat de dienst voor de stadsontwikkeling voor de samenstelling verantwoordelijk is. Het zou naar mijn mening juist in deze tijd niet misplaatst zijn geweest als de rol van de samenstellers iets duidelijker naar voren was gebracht, zoals in vele buitenlandse overheidspublicaties reeds lang de gewoonte is.

Een afgeronde beoordeling van dit plan is uiteraard niet geheel mogelijk, voordat ook de toelichtingen alle gepubliceerd zijn. Toch kan vooruitlopend hierop wel enig commentaar op de inhoud van de reeds gepubliceerde stukken worden geleverd.

In het tweede hoofdstuk van de beschrijving wordt bijv. een aantal opmerkingen gemaakt over de onvermijdelijke tendens tot concentratie, die onder meer het gevolg zou zijn van moderne ontwikkelingen op het gebied van de automatisering. Voor het werken en voor bepaalde vormen van vrije-tijdsbesteding zou concentratie onvermijdelijk zijn, maar voor het wonen zou de-concentratie wel uitkomst kunnen bieden. Van deze gedachtengang blijkt feitelijk de gehele opzet van het stuk wel te zijn doortrokken, want men treft herhaaldelijk dergelijke uitspraken aan op opeenvolgende pagina's van de structuurschets.

De stelling echter, dat automatisering en dergelijke, wat het laatste

Prognotities

Structuurplan voor 's-Gravenhage

Eind vorig jaar is door het Haagse gemeentebestuur een structuurplan gepubliceerd voor de gemeente 's-Gravenhage, waarin een goed gedocumenteerde visie wordt ontwikkeld over de vooruitzichten op langere termijn voor deze gemeente. De structuurschets bestaat uit een algemene beschrijving en uit acht bijlagen, waarin een toelichting wordt gegeven over de ontwikkeling op diverse deelgebieden. Van deze toe-

lichtingen zijn er momenteel nog slechts drie gepubliceerd, waarin echter reeds een schat van gegevens is verwerkt.

Het geheel maakt een uitstekend verzorgde indruk en biedt een goede basis voor discussie over de uitgangspunten en doelstellingen van het gemeentelijke beleid. Uit de inleiding blijkt duidelijk dat het gemeentebestuur van 's-Gravenhage zich ervan bewust is, dat een structuurschets voor de gemeente alléén feitelijk grote beperkingen inhoudt. Op zijn minst zou de agglomeratie of zelfs het stadsgewest in een dergelijke studie moeten worden betrokken. Hierop vooruitlopend is 's-Gravenhage in 1965 echter al met de voorbereidingen voor dit plan begonnen, terwijl pas in maart 1970 door de samenwerkende gemeenten in de agglomeratie werd besloten een agglomeratieplan op te stellen. In dezelfde maand werd overigens wel reeds een, de gehele provincie omvattende, structuurschets van Zuid-Holland gepubliceerd door Gedeputeerde Staten.

Neemt men hierbij de vele studies,

dan ook zijn moge, voor de werkgelegenheid tot concentratie zou moeten leiden, lijkt op zijn minst genomen wat ongenueanceerd. Hoewel men deze stelling voor de industriële sector misschien nog wel zou kunnen onderschrijven, is het de vraag of dit voor de in Den Haag zo belangrijke dienstensector wel opgaat. Als er wordt gedacht aan automatisering in de administratieve sfeer is het juist ook mogelijk om tot meer deconcentratie over te gaan. Computers worden tegenwoordig trouwens ook in kleine modellen gemaakt en bovendien kan men per telefoon- of telexlijn verbonden worden met een elders opgestelde grote computer. Dergelijke mogelijkheden kunnen met name voor het bank- en verzekeringswezen, blijkens de Amerikaanse ervaringen, tot spreiding van het apparaat leiden, waardoor grotere dienstverlening aan het publiek mogelijk is.

Ditzelfde kan men zich ook voor gemeentelijke en rijksadministraties indenken. Wat de rijksoverheid betreft, moet men zich overigens niet al te veel illusies maken over de mogelijkheden van automatisering in de beleidsvoorbereiding. Beleidsvoorbereiding bij het rijk vindt meer plaats d.m.v. vergaderen, telefoneren en nota-uitwisseling. Hiervoor is concentratie zeker niet vereist. Dat ook op het engere gebied van de automatisering het rijk de noodzaak van concentratie niet inziet, moge blijken uit de overplaatsing van het rijkscomputercentrum naar Apeldoorn. Dit leidt natuurlijk wel tot enige omschakelingsproblemen, maar die lijken niet onoverkomelijk.

Men zal dus met sterke argumenten moeten komen om de uitspraak te onderschrijven dat ministeries en beleidsadviserende diensten dicht bij het Binnenhof moeten zitten. In de structuurschets wordt kritiek geleverd op ministeries, die naar de rand van de agglomeratie verhuizen. Uit de recente aankondiging van de secretaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, dat men uit Den Haag weg wil, blijkt duidelijk dat de ministeries zelf die noodzaak niet zien. Het rijk en ook andere instellingen ondervinden immers in sterke mate hoe gespannen de arbeidsmarkt en hoe gering de wooncapaciteit van Den Haag is en trekken daaruit hun conclusies. Men kan hier moeilijk verwijten over maken.

In het hoofdstuk over de werkgele-

genheidsontwikkeling komt met name sterk de neiging naar voren de werkgelegenheid in Den Haag en in de agglomeratie te willen uitbreiden, wat gezien de beperkte wooncapaciteit tot omvangrijke pendel zou moeten leiden. Het is de vraag of dit wel reëel is. Uitbreiding van de industrie en de dienstensector leidt tot grote behoefte aan bouwgrond. Voor de industrie zal deze behoefte elders in de agglomeratie bevredigd moeten worden, met name bij Rijswijk en in Zoetermeer. De administratieve sector zou in Den Haag uitgebreid moeten worden, met name in het Spui- en Bezuidenhoutkwartier. Dit gaat uiteraard ten koste van woonruimte.

Als men nu uitgaat van de situatie op dit moment, lijkt de bovenstaande ontwikkeling niet erg logisch. De agglomeratie Den Haag, met name de gemeente zelf, heeft een ontstellend tekort aan woonruimte. Uit de structuurschets blijkt, dat men met de woningbouw in Zoetermeer nog lang niet geholpen is. Van de 110.000 woningen die er volgens de ramingen gebouwd moeten worden, moeten er 78.000 buiten Den Haag komen. Zoetermeer zou slechts voor 25 procent in deze behoefte kunnen voorzien. Dat is dus duidelijk onvoldoende. De werkgelegenheid in Zuid-Holland en ook in Den Haag is daarentegen uiterst sterk. Er is al jaren een overspannen arbeidsmarkt en de te verwachten groei van de diensten- en overheidssector zal deze situatie nog verscherpen. Toch wordt in dit structuurplan blijkbaar een hogere prioriteit toegekend aan uitbreiding van de werkgelegenheid dan aan de woningbouw. Dit vraagt op zijn minst een betere verklaring dan in dit plan wordt gegeven.

Bovendien mist men in het structuurplan ieder spoor van de gedachtengang uit de Tweede nota inzake de ruimtelijke ordening. De gedachte dat er ook mensen naar andere landsdelen zouden kunnen migreren om in de Randstad de leefbaarheid te kunnen handhaven, ben ik tenminste niet tegengekomen. Als er immers zulk een enorme terreinbehoefte is voor uitbreiding van industrie, dienstensector en woningbouw samen, terwijl de tuinbouw het Westland bovendien als uitwijkmogelijkheid praktisch uitsluit, kan men hier alleen de conclusie uit trekken, dat dit een aantasting van het groene hart van Holland moet betekenen. En dat is een ontwikkeling waar ik een vraag-

teken bij zou willen zetten. Als Den Haag immers niet leefbaar zou blijven, zullen er immers nog meer mensen de stad verlaten dan nu het geval is. Dit zou maar één lichtpunt hebben: de woningnood is dan snel opgelost.

Het lijkt mij bijvoorbeeld in tegenspraak met elkaar als ik op pagina 39 van de beschrijving lees, dat in Den Haag-west en -zuid-west groenoppervlakken van formaat ontbreken en op pagina 32 constateer, dat er grond wordt vrijgemaakt in ditzelfde gebied voor woningbouw en industrievestiging, terwijl ook de recreatie met de ruilverkaveling is gebaat. Woningbouw in die buurt is desnoods nog akkoord, maar dan verder alleen recreatie en zeker geen industrie in een deel van de stad, dat toch al niet veel ruimte voor recreatie heeft.

Ik heb in het bovenstaande getracht om aan de uitnodiging te voldoen om commentaar te leveren op het ontwerp-structuurplan. Hier en daar moeten er naar mijn mening wel enkele vraagtekens worden gezet. Er zal nog een uitvoerige discussie over de uitgangspunten moeten volgen. Ondanks de kritiek mag waardering echter niet ontbreken. Als basis voor de discussie is dit een goed stuk werk.

Dr. P. Ressenar

Mededelingen

CECIOS internationaal managementcongres

Het CECIOS, Comité Européen du Conseil International pour l'Organisation Scientifique (CIOS), waarvan het Nederlands Instituut Voor Efficiëncy (NIVE) het Nederlandse lid is, organiseert zijn zevende internationaal managementcongres en wel van 22 tot 25 juni 1971 in het Congrespaleis te Brussel.

Het centrale thema van dit congres *De sterke onderneming in 1980* wordt verdeeld in vier sub-onderwerpen, die ieder tijdens één van de plenaire zittingen zullen worden behandeld:

— definitie van de sterke onderneming in 1971 en de voorwaarden waaraan deze moet voldoen;

— de „tools” waarover dit bedrijf beschikt en de bijdragen daartoe van praktische ervaringen in het bedrijf en van wetenschappelijk onderzoek;
 — toepassing van deze „tools” — en te overwinnen moeilijkheden — om de gestelde doelen voor 1980 te bereiken; de vooruitzichten;
 — de strategieën — conclusies.

Elk onderwerp zal behandeld worden door twee sprekers; één spreker behandelt de praktijk van het management en de andere spreker behandelt het onderwerp vanuit wetenschappelijk standpunt.

Hiermee trachten de organisatoren van dit congres de deelnemers uit bedrijfsleven, overheid, wetenschap en advieswereld een globaal overzicht te geven van de factoren die de sterke onderneming in 1980 zullen beïnvloeden.

Voor Nederland hebben onder meer de heren H. Reinoud, Directeur-Generaal van de PTT, en Dr. P. Croon, Bruynzeel NV, toegezegd op dit congres voordrachten te houden.

De Afdeling Algemene Zaken van het NIVE (Parkstraat 18, Den Haag, telefoon: 070 - 61 49 91) verstrekt aan belangstellenden gaarne nadere inlichtingen.

CIOS-prijsvraag

Ter gelegenheid van het 16e internationale management-congres van het CIOS (Conseil International pour l'Organisation Scientifique) dat in oktober 1972 te München wordt gehouden, is een prijsvraag uitgeschreven voor „young executives”.

Het CIOS is een wereldorganisatie op het gebied van management, die als doelstelling heeft het bevorderen van de principes en methoden van wetenschappelijk en praktisch bedrijfsbeleid, teneinde de levensstandaard in alle landen te verbeteren.

Jonge leidinggevende functionarissen (max. leeftijd 35 jaar) kunnen een door hen geschreven, en nog niet gepubliceerde, verhandeling van ten minste 10.000 en ten hoogste 20.000 woorden inzenden over *The Challenge Of Change To Company Organizational Systems*.

Onder deze titel kunnen de deelnemers hun gedachten weergeven op welke manier ondernemingen en instellingen organisatorische systemen kunnen invoeren, die de mogelijkheid openen om vernieuwingen in produk-

tie, in methoden en technieken, in werkstructuren en in gedragspatronen te beginnen en uit te voeren, zoals die telkens weer door de technische vooruitgang, door de sociale ontwikkelingen en door de veranderingen in de factoren, welke de werk- en leefomstandigheden beïnvloeden, worden geëist. Zij hebben hiermee de unieke gelegenheid hun denkbeelden over dit actuele onderwerp onder de aandacht van top-management in de gehele wereld te brengen.

De auteur van de bekroonde verhandeling ontvangt een geldprijs van Sfr. 5.000. Er is een tweede prijs van Sfr. 2.500 en een derde van Sfr. 1.000 vastgesteld. Bovendien zal de bekroonde verhandeling worden gepubliceerd in het verslag van het 16e CIOS-congres.

Met de voorselectie van inzendingen voor deze prijsvraag zijn de nationale leden van het CIOS belast.

Voor Nederland is dit het Nederlands Instituut Voor Efficiency (NIVE), Parkstraat 18, Den Haag, dat in 1966 in Rotterdam het 14e internationale management-congres van het CIOS („Management and Growth”) organiseerde.

Nederlandse belangstellenden worden uitgenodigd hun inzendingen, in drievoud, uiterlijk 21 juli 1971 naar de afdeling Algemene Zaken van het NIVE te sturen, waar desgewenst ook nadere inlichtingen verkrijgbaar zijn (tel. 070 - 61 49 91, toestel 16).

De inzendingen dienen te zijn gemerkt met een speciaal teken of te zijn voorzien van een bepaald motto en vergezeld te gaan van een verzegelde enveloppe, waarin een vel papier met de naam, het beroep, de leeftijd en het adres van de inzender is gesloten. Op deze enveloppe dient alleen het bovengenoemde speciale teken of motto te zijn vermeld.

Dr. N. Nobel: Winstrechten. Kluwer, Deventer 1970, 303 blz., f. 24,50.

De schrijver, die belastingconsulent te Amsterdam is, behandelt in dit boek de fiscale problemen van winstrechten. Onder een winstrecht verstaat hij het recht op een aandeel in de netto winst van een onderneming, dat wordt genomen door degene die niet zelf de ondernemer is. Na een inleiding gaat de schrijver achtereenvolgens in op de inkomstenbelasting, de vennootschapsbelasting, de dividendbelasting, de vermogensbelasting, het successie- en schenkingsrecht, de waardebeoordeling van het winstrecht en op internationale problemen, die zich voordoen wanneer de winstgerechtigde in het buitenland woont of de onderneming in het buitenland gevestigd is. Van een vergelijking met buitenlandse belastingssystemen is afgezien.

Mr. A. J. van Soest en Prof. Mr. J. van Soest: Belastingen. Elfde druk. S. Gouda Quint-D. Brouwer & Zoon, Arnhem 1970, 421 blz., f. 35.

In dit boek wordt een artikelsgewijs commentaar gegeven op de Wet op de Inkomstenbelasting 1964, de Wet op

de Vermogensbelasting 1964 en de Wet op de Vennootschapsbelasting 1969. Het in werking treden van laatstgenoemde wet is aanleiding geweest de in 1965 verschenen tiende druk geheel te herzien. De sinds de invoering van de wetten op de inkomstenbelasting en de vermogensbelasting 1964 opgedane ervaring leidde ook tot wijziging van het desbetreffende commentaar op vele onderdelen. De wijze van behandeling is in de elfde druk onveranderd gebleven: eerst in de tekst van de wetsartikelen afgedrukt, daarna volgt — in een groter lettertype — de bespreking van de tekst.

H. Kahn en A. J. Wiener: Het jaar 2000. Een raamwerk voor speculatie over de komende dertig jaar. (The year 2000. Vertalers: W. A. C. Whitlau, A. Porcelijn, C. Grapendaal, Mej. A. Thier). Tweede druk. Kluwer, Deventer 1969, 513 blz., f. 19,50.

Deze nieuwe Nederlandse editie (paperback) van wat op de kaft wordt genoemd het „scenario voor de toekomst” is volgens mededeling van de uitgever vergeleken met de 7e druk van de Engelstalige uitgave. Voor een

bespreking van dit boek (door Prof. Dr. J. Tinbergen) verwijzen wij naar *ESB* van 3 september 1969, blz. 851-852.

F. W. Kellaway (editor): *Metrication*. Revised edition. Penguin Books Ltd, Hammondswoth 1970, 124 blz., 30 p 6/-.

Engeland gaat over op het metrieke stelsel. Van 15 februari 1971 af zal het decimale stelsel voor het geldwezen worden ingevoerd; maten en gewichten volgen later. Wat dit voor de Britten gaat betekenen — en voor anderen — kan men lezen in deze pocket. Na een algemeen overzicht van Norman Clarke volgen hoofdstukken over „Metrication in Science

and Technology” (Prof. James Lighthill), „The Industrial Scene” (Dr. W. S. Hollis), „Metrication and Commerce” (Mr. J. Buchanan) en „Metrication and the Teacher” (Dr. E. D. Tagg). Een redactionele notitie en een zestal bijlagen besluiten het boekje.

Peter F. Drucker: *Tijdperk van kentering*. Uitzicht op een wereld die verandert. (The Age of Discontinuity). Vert. door P. H. M. van Bussel. Kluwer, Deventer 1970, 397 blz., f. 37,50.

Al snel na het verschijnen (in 1969) van dit jongste boek van Peter Drucker, veel gelezen auteur op het gebied van management en futurologie, is deze

Nederlandse vertaling van de pers gekomen. Voor een bespreking (van de oorspronkelijke uitgave) van dit boek verwijzen wij naar *ESB* van 4 maart 1970, blz. 261-262. De recensent was Drs. P. van Zuuren.

Mr. A. G. F. Lindeijer: *Vennootschapsbelasting*. Marka-boeken 109, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1970, 174 blz., f. 4,50.

Op 1 januari 1970 is de nieuwe Wet op de Vennootschapsbelasting 1969 in werking getreden. Deze pocket geeft in kort bestek een toelichting op de nieuwe fiscale spelregels met behulp van een groot aantal voorbeelden.

Bij de
**KAMER VAN
KOOPHANDEL EN FABRIEKEN
VOOR DE MIJNSTREEK
te
HEERLEN**

bestaat een gespecialiseerde afdeling: voorlichting aan handel en industrie. Voor het leiden daarvan wordt gezocht een

**JONG
ACADEMICUS**
(met studierichting economie of handelswetenschappen).

Zijn afdeling adviseert — rechtstreeks, of via inschakeling van externe adviseurs — inzake een diversiteit van bedrijfsvraagstukken (organisatie, financiering, export, B.T.W., etc.). Aan zijn functie zijn tevens enkele secretariaatswerkzaamheden verbonden.

Gedacht wordt aan een efficiënt-zakelijke, representatieve adviseur die met een goede mate van zelfstandigheid vorm en inhoud aan de genoemde activiteiten weet te geven en die over bedrijfservaring beschikt. Leeftijd tot ca. 30 jaar. Inlichtingen en sollicitaties gaarne aan onderstaand adres.

PSYCHOLOGISCH ADVIESBUREAU
DRS. ASSELBERGHS, LID N.I.P.
WILHELMINAPARK 23, VENLO

Het

PRODUKTSCHAP VOOR ZUIVEL

te Rijswijk (Z.-H.)

zoekt ter versterking van zijn staf:

EEN JONG ECONOMO of LANDBOUWKUNDIG INGENIEUR

(RICHTING LANDHUISHOUDKUNDE)

De aan te stellen functionaris zal worden geplaatst op de Economisch Statistische Afdeling, waar hij zich als naaste medewerker van het hoofd der afdeling zal bezighouden met de samenstelling van de zuivelstatistieken, het verrichten van marktonderzoek en het voorbereiden van beleidsbeslissingen.

Ook zij die binnenkort hopen af te studeren, kunnen solliciteren.

Sollicitaties worden gaarne ingewacht op de afdeling Personeelszaken, Sir Winston Churchill-laan 275, Rijswijk (Z.-H.).

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd. E.-S.B. — Postbus 42 — Schiedam

AUTOMATISERINGSDESKUNDIGEN

PROJECTLEIDERS

ECONOMEN WISKUNDIGEN INGENIEURS ACCOUNTANTS

en anderen die door studie en ervaring dit niveau hebben bereikt of door aanvullende opleiding willen bereiken.

Misschien is het jammer dat wij u niet belangrijk meer kunnen bieden dan uw tegenwoordige salaris. Wij hebben wel meer aan taakhoud, aan vrijheid en zelfstandigheid te bieden. Wij plegen daarmee wel een grote aanslag op uw persoon, want — hoe kan het ook anders — u zult deze zelfstandigheid en vrijheid moeten waarmaken. Maar de kansen en gelegenheden zijn er! Burgemeester en Wethouders hebben zich uitgesproken voor een centraal automatiseringsbeleid in Amsterdam ten einde een meer slagvaardig bestuur van de Gemeente mogelijk te maken.

Waar zult u dan, gezien deze beleidsvisie, een zelfstandiger en inhoudsvollere taak kunnen vinden die u niet alleen in aanraking brengt met de technische kant van de automatisering, maar ook met leidinggevende en bestuurlijke aspecten van het werken met en in een zo grote organisatie?

Wij willen gaarne met u over deze unieke mogelijkheden van gedachten wisselen. U kunt natuurlijk schriftelijk reageren. Wij zullen u dan snel voor een informatiegesprek uitnodigen.

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking, Buitenveldertselaan 106.

U kunt ook telefonisch informatie inwinnen onder (020) 44 17 76, Ir. P. Tas, directeur (in de avonduren (01710 - 255 97)); H. Breederveld, adj.-directeur (avonduren (02942 - 30 35)).

Volledige sollicitaties onder no. T 62414 te richten aan de directeur van de dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam (Oud-Zuid).

Gemeentelijk Centrum voor Elektronische Informatieverwerking

PROVINCIAAL WATERLEIDINGBEDRIJF VAN NOORD-HOLLAND BLOEMENDAAL

Het P.W.N., dat een uitgestrekt gebied (van Texel tot het Gooi) van drinkwater voorziet, vraagt voor de nieuwe HOOFDAFDELING BEDRIJFSECONOMISCHE ZAKEN

EEN BEDRIJFSECONOOM of ACCOUNTANT

Functie-informatie : Naar door de economisch adjunct-directeur te geven richtlijnen

- zelfstandig onderzoeken van bedrijfseconomische en organisatorische vraagstukken en het daarover uitbrengen van rapporten.

Gevraagd wordt : — voltooide academische opleiding (economisch doctorandus bedrijfseconomische richting) of opleiding register-accountant;

- enige jaren ervaring in bovengenoemde werkzaamheden;
- leeftijd omstreeks 35 jaar;
- goede contactuele eigenschappen;
- bereidheid om eventueel deel te nemen aan een psychologisch onderzoek.

Aangeboden wordt : — een maandsalaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, van

f 2.176,— tot f 2.817,— (administrateur A)

of

f 2.417,— tot f 2.997,— (administrateur B);

- gunstige secundaire arbeidsvoorwaarden (A.O.W./A.W.W.-premie ten laste van het bedrijf, welvaarts- vast pensioen, ziektekostenregeling, eventueel tegemoetkoming in reis-, pension- en verhuiskosten).

Belangstellenden voor deze functie worden uitgenodigd hun sollicitatie met pasfoto binnen één week te zenden aan de directie van het P.W.N., postbus 5, Bloemendaal.

In de linkerbovenhoek van uw brief s.v.p. vermelden: PZ 7102/10.

Wij zoeken twee jonge economen

Assistent controller

De bedrijfseconoom die wij voor deze functie zoeken, heeft de ervaring die nodig is om in overleg met de controller onze stafdienst voor het concern op te zetten.

Hoofd financiële administratie

Een functie waarvoor ervaring in de moderne administratie nodig is om te kunnen komen tot de realisatie van een informatiestroom met betrekking tot de ontvangsten, de uitgaven en de mutaties in de vermogenspositie. Om misverstanden te voorkomen: onder „jonger” verstaan wij niet ouder dan 35 jaar.

Het is de intentie dat uw schriftelijke sollicitatie met adequate informatie wordt gevolgd door een uitvoerig persoonlijk onderhoud, waarbij ook onze huisvestingshulp en andere, zowel kwalitatief als kwantitatief zeer interessante, secundaire arbeidsvoorwaarden aan de orde komen. Belangstellenden worden verzocht hun sollicitatie te richten aan: Interpolis, Conservatoriumlaan 15, Tilburg, t.a.v. Dr. J. A. L. Schaaij.

Interpolis is een nieuwe naam in verzekeringen, ontstaan na de bundeling van de schadeverzekeringmaatschappijen van de ABTB, LTB, LVM, NCB en de levensverzekeringmaatschappij BTL.

INTERPOLIS

Wij zoeken een

beleggingsdeskundige

voor de functie van

account-manager

op de afdeling Belegging en Vermogensbeheer van het Hoofdkantoor te Amsterdam.

Wat wij nodig hebben is een representatieve persoonlijkheid met ruime algemene ontwikkeling, die ook belangstelling heeft voor de fiscale en vermogensrechtelijke aspecten van het beleggings-terrein.

Na een inwerkperiode zal hij in staat moeten zijn in een team

van account-managers zelfstandig een actief beheer te voeren over een aantal hem toevertrouwde grote vermogens en het contact te onderhouden met belangrijke relaties van de bank over hun financiële belangen.

Sollicitanten kunnen zich schriftelijk wenden tot de heer H. G. A. F. Hentenaar, afdeling Personeelzaken, Vijzelstraat 20 te Amsterdam.

Algemene Bank Nederland

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever:

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.